

ตามรอยพลอย “ไพฑูรย์” ในวรรณคดีอินเดียโบราณ¹

อรุณวรรณ คงมีผล²

ชานปวิษฐ์ ทัดแก้ว³

Received: December 12, 2018

Revised: March 2, 2019

Accepted: May 9, 2019

บทคัดย่อ

นักภาษาและวรรณคดีอินเดียโบราณนิยามความหมายของอัญมณี “ไพฑูรย์” ไม่ตรงกัน ก่อให้เกิดความสับสนในความหมายที่แท้จริง บทความนี้มุ่งศึกษาความหมายของคำว่า “ไพฑูรย์” ในงานนิพนธ์อินเดียโบราณ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มตำราอัญมณี สันสกฤต และกลุ่มงานนิพนธ์ภาษาบาลีและสันสกฤตที่ไม่ใช่ตำราอัญมณี ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ข้อมูลเรื่องไพฑูรย์ที่ปรากฏในงานนิพนธ์ทั้งสองกลุ่มนี้มีความสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในเรื่องการกำเนิด แหล่งกำเนิด และคุณสมบัติทางกายภาพ การระบุชนิดของไพฑูรย์ตามหลักอัญมณีวิทยาเป็นปัญหา เนื่องจากบรรดาคำเปรียบบอกลักษณะไพฑูรย์ในกลุ่มตัวอย่างเป็นสิริธรรมชาติที่มีเนื้อสีใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะสีเขียว สีขาว และสีชมพูขมัวอื่น ๆ ซึ่งภาษาบาลีและสันสกฤตใช้คำเรียกสีคำเดียวกัน คือ “นิละ” (*nīla*) อีกทั้งเหล่านักวิชาการต่างก็มีมุมมองที่แตกต่างกันในการตีความลักษณะของไพฑูรย์ตามบทประพันธ์ อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า อัญมณีที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับไพฑูรย์ในงานนิพนธ์อินเดียโบราณมากที่สุด คือ เบริล

คำสำคัญ: ไพฑูรย์, ตำราอัญมณีอินเดีย, วรรณคดีอินเดีย, วรรณคดีสันสกฤตประเภทตำรา, อัญมณีวิทยา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “สารัตถะและความสำคัญของศาสตร์แห่งอัญมณีอินเดียโบราณ” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนคือ ทุนโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีการศึกษา 2556, ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิตจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2559 และทุนมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ประจำปี 2559

² หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อีเมล: k.aroonwan@gmail.com

³ หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อีเมล: ctudkeao@gmail.com

In Pursuit of *Vaiḍūrya* in Ancient Indian Literature⁴

Aroonwan Kongmebhol⁵

Chanwit Tudkeao⁶

Received: December 12, 2018

Revised: March 2, 2019

Accepted: May 9, 2019

Abstract

Scholars of Indian language and literature have not been unanimous in defining the term “*vaiḍūrya*” as referring to the exact type of precious stone. This article is an attempt to discover the meaning of “*vaiḍūrya*” as it appears in ancient Indian literature. Data was collected from Sanskrit lapidaries and other relevant literary works written in Pali and Sanskrit. The study reveals that there is a textual consistency, among ancient Indian texts, particularly in the description of *vaiḍūrya* regarding its origin story, geographical sources and physical properties. The gemstone identification of *vaiḍūrya* is problematic because similes used to describe the color of *vaiḍūrya* in the representative samples show a wide range of analogous natural colors, i.e. green, blue and other related dull colors, which are collectively called “*nīla*” in Pali and Sanskrit, thus leading to a variety of interpretations. However, this study proposes that the closest equivalent gem to Sanskrit “*vaiḍūrya*” (or Pali “*veḷuriya*”) is beryl.

Keywords: *vaiḍūrya*, Indian Lapidaries, Indian Literature, Sanskrit Technical Literature, Gemology

⁴ This article is part of the dissertation titled “Essence and Significance of Ancient Indian Lapidaries”, funded by the Thai Government Scholarship Program for the Humanities and the Social Sciences of Thailand’s Office of the Higher Education Commission 2013, The King Prajadhipok and Queen Rambhai Barni Memorial Foundation Thesis Grant 2016, and CU Graduate School Thesis Grant 2016.

⁵ Affiliation: Department of Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, E-mail: k.aroonwan@gmail.com

⁶ Affiliation: Department of Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, E-mail: ctudkeao@gmail.com

1. บทนำ

ไพฑูรย์เป็นอัญมณีชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญในวรรณคดีอินเดียโบราณ ปรากฏข้อมูลในตำราอัญมณีหลายฉบับ และได้รับการอ้างอิงบ่อยครั้งในงานนิพนธ์ประเภทอื่น ๆ เช่น คัมภีร์ทางศาสนา กวีนิพนธ์ ในการศึกษาเรื่องราวของไพฑูรย์ในศาสตร์แห่งอัญมณีอินเดียโบราณ ปัญหาที่ผู้ศึกษามักพบอยู่เสมอ คือ การแปลศัพท์ไพฑูรย์ด้วยชื่ออัญมณีที่ไม่ตรงกันในบรรดาเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะพจนานุกรมบาลีสันสกฤตและงานแปลตำราอัญมณีอินเดียโบราณ ดังตัวอย่างที่แสดงในตารางข้างล่างนี้

ที่	คำ	ภาษา	ความหมาย	ผู้แปล/ประเภทหนังสือ (ปีพิมพ์:หน้า)
1	vaiḍūrya	ส.	Cat’s-eye gem	Monier-Williams/พจนานุกรม (2005:1021)
2	vaiḍūrya	ส.	Lapis lazuli	Apte/พจนานุกรม (1890:1013)
3	vaiḍūrya	ส.	Œil-de-chat	Finot/งานแปล (1896:43,170)
4	vaiḍūrya	ส.	Lapis lazuli	A Board of Scholars/งานแปล (1995:224,240)
5	vaiḍūjja	ป.	Beryl	Sarma/งานแปล (1984:67)

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการแปลศัพท์ “ไพฑูรย์” ในเอกสารวิชาการ

จากตารางจะเห็นได้ว่า ไพฑูรย์ในภาษาอินเดียโบราณถูกกำหนดให้มีความหมายตรงกับอัญมณี 3 ชนิด ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติทางอัญมณีวิทยาแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังนี้

ชนิดแรก “**แก้วตาแมว**” หรือ “**เพชรตาแมว**” (อ. Cat’s eye, ฟ. Œil-de-chat) แก้วตาแมวเป็นอัญมณีที่มีประกายเป็นเกลือบเส้น หรือแถบสว่างของแสงเป็นแนวพาดผ่านกลางผิวโค้งของอัญมณี ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากนำอัญมณีไปเจียรไนแบบหลังเบี้ย⁷ แถบแสงที่เห็นนั้นเป็นแสงสะท้อนจากผลึกรูปเข็ม หรือ “รูไทล์” (Rutile) ซึ่งทอดตัวยาวอยู่ใต้ผลึกของอัญมณี เมื่อพลิกอัญมณีดูในแสงไฟจะเห็นลักษณะวาววูบวาบและกลอกกลิ้งได้ ในทางอัญมณีวิทยาเรียกปรากฏการณ์เช่นนี้ว่า การเกลือบแสงแบบตาแมว (Chatoyancy) ในทางการค้าคำว่า “ตาแมว” นำไปใช้กับอัญมณีบางชนิด เช่น ทัวร์มาลีนตาแมว (Cat’s eye Tourmaline) ควอตซ์ตาแมว (Cat’s eye Quartz) ทว่าที่ถูกต้องควรเรียกว่า พลอยคริโซเบริลตาแมว (Cat’s eye Chrysoberyl)⁸ สีของคริโซเบริลตาแมวมีได้หลายสี ตั้งแต่สีเหลืองทอง สีเหลืองแกมเขียว ไปจนถึงสีน้ำตาล (Sakda 2009, 87-89)

ชนิดที่สอง “**ลาพิสลาซูลี**” หรือศัพท์บัญญัติไทย “**มณีสีคราม**” (อ. Lapis lazuli) เป็นหินกรวดมนชนิดหนึ่ง มีสีน้ำเงินไปจนถึงน้ำเงินอมม่วง เนื้อหยาบ สามารถเรืองแสงสีขาวด้วยความเข้มข้นสูง ประกอบด้วยแร่ 3 ชนิด คือ 1) แร่ลาซูไรต์ (Lazurite) ซึ่งทำให้หินมีสีน้ำเงินเข้ม 2) แร่ไพไรต์ (Pyrite) ลักษณะเป็นผลึกสีทองขนาดเล็กในเนื้อหิน และ 3) แร่แคลไซต์ (Calcite) ลักษณะเป็นผลึกสีขาวในเนื้อหิน (Knuth 2007, 61, 138-139)

⁷ โค้งหลังเต่าหรือหลังเบี้ย (Cabochoon) หมายถึง ลักษณะของการเจียรไนพลอยให้เป็นรูปผิวโค้งด้านบน ส่วนด้านล่างผิวอาจโค้งเหมือนด้านบนหรือตัดตรงก็ได้ (Sakda 2009, 13)

⁸ คริโซเบริลเป็นอัญมณีในกลุ่มแร่คริโซเบริล มีสีตั้งแต่เหลืองทอง เหลืองอมเขียว ไปจนถึงน้ำตาล ลักษณะโปร่งใส มีชื่อเรียกต่างกันตามลักษณะเด่น เช่น ชนิดสีเหลืองโปร่งใสหรือสีเหลืองน้ำผึ้ง เรียกว่า เบริลสีทอง (Golden Beryl) ชนิดที่มีปรากฏการณ์เกลือบแสงและสีชมพูเข้ม เรียกว่า แก้วตาแมว (Cat’s eye) ส่วนชนิดสีม่วงอมน้ำเงินหรือม่วงอมแดง เรียกว่า อะเล็กซานไดรต์ (Alexandrite) (Knuth 2007, 66)

ชนิดที่สาม “เบริล” (อ. Beryl) เป็นอัญมณีที่มีเนื้อใสจนถึงเนื้อขุ่น มีสีต่าง ๆ ได้แก่ ขาว แดง เขียว เขียวอ่อน เขียวอมเหลือง เขียวอมฟ้า ฟ้า ชมพู เหลือง เหลืองอมเขียว ส้มอมชมพู หรือไร้สี เบริลที่มีมูลค่าสูงสุด คือ เบริลสีเขียว ซึ่งในทางอัญมณีวิทยาเรียกว่า มรกต (Thailand Bible Society 2014)⁹

อันที่จริงไม่มีปัญหาในการแปลศัพท์ไพฑูรย์เป็นภาษาไทยเพราะมีการใช้คำทับศัพท์เป็นปกติ อย่างไรก็ตาม การสื่อสารเรื่องอัญมณีในวัฒนธรรมไทยนั้นมักมีหลักวิชาด้านอัญมณีวิทยาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย หลักฐานหนึ่งที่เป็นตัวอย่าง คือ ตำรา นพรัตน์สำนวนร้อยแก้ว ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2521 ซึ่งท้ายเล่มมีภาคผนวกว่าด้วยคำศัพท์เกี่ยวกับนพรัตน์¹⁰ มีข้อสังเกตว่าอัญมณีไพฑูรย์มีการระบุชนิดด้วยศัพท์ภาษาอังกฤษถึง 2 คำ คือ Cat's eye และ Lapis lazuli (Phraya Suriyawong Montri et al. 1978, 49) ซึ่งแต่ละคำหมายถึงอัญมณีต่างชนิดกัน คำแปลศัพท์ไพฑูรย์ที่ไม่ตายตัวเช่นนี้ย่อมทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจที่คลุมเครือ หากผู้อ่านไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของไพฑูรย์แล้ว การตีความความหมายของไพฑูรย์ในวรรณคดีก็อาจมีความคลาดเคลื่อนได้ การศึกษาความหมายที่แท้จริงของศัพท์ไพฑูรย์ในวรรณคดีอินเดียจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ และควรต้องมีการศึกษาค้นคว้าให้กระจ่าง

2. งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องความหมายของไพฑูรย์

ที่ผ่านมา มีงานศึกษาด้านภาษาและวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับไพฑูรย์อยู่ 2 เรื่อง สารสังเขปมีดังนี้

●บทความ Indo-Aryan and Dravidian ของอัลเฟรด มาสเตอร์ (Alfred Master)

บทความนี้นำเสนอตัวอย่างคำศัพท์ในภาษาอินโดอารยันที่สันนิษฐานว่าเป็นคำยืมมาจากภาษาดราวิเดียน หนึ่งในนั้นคือ คำภาษาบาลี “เวฬุริยะ” (P. *veluriya*, ท. ไพฑูรย์) สารสำคัญที่นำเสนอมี 3 ประเด็น

ประเด็นแรก คือ ปัญหาเรื่องการสะกดคำ พบว่าในภาษาสันสกฤตมีการสะกดคำศัพท์เรียกไพฑูรย์ 2 แบบ คือ **vaidūrya** (ส. ไวฑูรย) และ **vaidūrya** (ส. ไวฑูรย) มาสเตอร์ระบุว่า **vaidūrya** เป็นรูปสะกดที่ถูกต้อง เพราะที่มาของคำศัพท์คือคำภาษาดราวิเดียน **Vēḷūr** หรือ **Vēḷur** คำนี้เป็นชื่อเมืองหนึ่งในภูมิภาคเอเชียใต้ซึ่งเป็นแหล่งไพฑูรย์ที่สำคัญ นอกจากนี้มาสเตอร์ยังได้แสดงพัฒนาการของการสะกดคำไพฑูรย์ตามลำดับเวลา ดังแสดงในตารางข้างล่าง

⁹ ชื่อเรียกอัญมณีภาษาไทยที่ใช้ในบทความนี้อ้างอิงจากเอกสารวิชาการ “ศัพท์บัญญัติอัญมณี” ของสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (Thai Industrial Standards Institute, Ministry of Industry 1994, 13, 31)

¹⁰ ตำรา นพรัตน์สำนวนร้อยแก้วฉบับพิมพ์ครั้งแรกสุด (พ.ศ. 2464) ยังไม่มีภาคผนวกคำศัพท์เกี่ยวกับนพรัตน์ - ผู้วิจัย

ภาษา	คำศัพท์	ที่มา		
		ประเภทวรรณคดี	ชื่องานนิพนธ์ (ผู้แต่ง)	ยุคสมัย
ส.	vaiḍūrya	คัมภีร์	อัทฤตพราหมณะ	650 B.C.
ส.	vaiḍūrya	คัมภีร์	ภาควตปุราณะ	?
บ.	veḷuriya	คัมภีร์	วรรณคดีชาตก	400 B.C.
ส.	vaiḍūrya	อิติहाส	มหาภารตะ	250 B.C.
		อิติहाส	รามายณะ	200 B.C.
อรรธมาคธี (ป.)	veruḷiya		Nāy.	100 B.C.
อรรธมาคธี (ป.)	veruḷiya			
ส.	vaiḍūrya, Viḍūra	กาวยะ (กวีนิพนธ์)	กุมารสมภพ (กาลิหาส)	A.D. 400
ส.	vaiḍūrya	กาวยะ (กวีนิพนธ์)	ศิคุปาลวระ (มาฆะ)	A.D. 700
ส.	vaiḍūrya		ปรากฏตประกาศะ (ภามหะ)	
มหาราชฐี (ป.)	veluria	ไวยากรณ์	ปรากฏตประกาศะ (ภามหะ)	
ส.	Viḍūra	บทละคร	กรรปฐมัญชรี (ราชเศขร)	A.D. 900
เศารเสนี (ป.)	veruḷia			
เทคี (ป.)	verulio, veḍujjo	ศัพทานุกรม	ปาอิลัชชีนามมาลา (ชนปาละ)	A.D. 972
เทคี (ป.)	velulia	ศัพทานุกรม	เทศีนามมาลา (เหมจันทร)	
สิงหล	veḷuriya	(คำยืมจากภาษาบาลี)		

ตารางที่ 2 พัฒนาการของการสะกดคำศัพท์ “ไพฑูรย์” (Master 1944, 305)¹¹

ประเด็นที่สอง คือ ปัญหาและการวินิจฉัยปัญหาเรื่องการแปลศัพท์ มาสเตอร์กล่าวว่า นักวิชาการแต่ละท่านระบุความหมายของศัพท์ไพฑูรย์ไม่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น กรณิศัพท์ไพฑูรย์ในบทละครเรื่อง กรรปฐมัญชรี ชาร์ลส์ แลนแมน (Charles Lanman) แปลว่า **เบริล** แต่ สเตน โจนาว (Sten Konow) แปลว่า **แก้วตาแมว** ส่วนกรณิศัพท์ไพฑูรย์ในกวีนิพนธ์เรื่อง ศิคุปาลวระนั้น มัลลินาถ (Mallinātha) อรรถกถาจารย์สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 ระบุว่าหมายถึง ลาพิสลาซูลี แต่เบอร์ลิงก์และรอธ (Böhtlingk and Roth 1871, 1392-1393) เสนอว่าเป็น เบริล¹² ในตอนท้ายมาสเตอร์ได้ลงความเห็น ว่า เบริลคืออัญมณีที่ตรงตามลักษณะของไพฑูรย์ ทั้งนี้ได้อ้างหลักฐานสนับสนุน 2 ส่วน ส่วนแรกคือข้อความเกี่ยวกับไพฑูรย์ในวรรณคดีอินเดียเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมาสเตอร์ได้ชี้ให้เห็นว่า คำพรรณนาลักษณะของไพฑูรย์พ้องกับคุณสมบัติทางอัญมณีวิทยาของแร่เบริล โดยเฉพาะการมีสีได้หลายสีและการก่อรูปเป็นผลึก ส่วนที่สองว่าด้วยข้อมูลทางภาษาศาสตร์ มีคำอธิบายว่า รูปศัพท์

¹¹ ตารางนี้ผู้วิจัยปรับปรุงแก้ไขจากตารางดั้งเดิมในบทความของอัลเฟรด มาสเตอร์ โดยได้เพิ่มหัวตารางเพื่อระบุลักษณะข้อมูล แทรกคอลัมน์ประเภทวรรณคดี รวมทั้งถอดความอักษรย่อชื่องานนิพนธ์ด้วย ข้อความในวงเล็บท้ายชื่องานนิพนธ์หมายถึงชื่อผู้ประพันธ์ สำหรับอักษรย่อ Nāy. ผู้วิจัยไม่ทราบความหมาย จึงขอละไว้ตามเดิม

¹² Beryll (nich Lasurstein) “เบริล (ไม่ใช่ลาพิสลาซูลี)” (Böhtlingk and Roth 1871, 1392-1393 as cited in Master 1914, 304)

ของคำเรียกไพฑูรย์ในภาษาเอเชียใต้เป็นต้นกำเนิดของคำร่วมเชื้อสายในภาษาอินโดยูโรเปียนหลายภาษา¹³ เช่น ภาษากรีก Beryllus, ภาษาเปอร์เซียและอาหรับ Billaur, Ballūr, Bulūr รวมถึงภาษาอังกฤษ Beryl

ประเด็นที่สาม คือ ชื่ออัญมณีกับภูมิศาสตร์ มาสเตอร์อธิบายว่า อัญมณีไพฑูรย์ตั้งชื่อตามสถานที่อันเป็นแหล่งกำเนิดหรือแหล่งที่พบไพฑูรย์ เห็นได้จากคำว่า vidūra-bhūmi (ส. วิฑูรภูมิ) ในกุมารสมภพ หรือ vidūra-bhūmi (ส. วิฑูรภูมิ) ในกรรปฐัมยชิ ซึ่งมัลลีนารถอธิบายว่าหมายถึง ภูเขาวิฑูระ (vidūrādri)¹⁴ ส่วนเรื่องการระบุที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ มาสเตอร์เห็นด้วยกับคำอธิบายในพจนานุกรม ฮอบสัน-จ็อบสัน (Hobson-Jobson) ซึ่งระบุว่า ภูเขา Oroudia หรือ Ouroudia¹⁵ ตามตำราภูมิศาสตร์ของปโตเลมี (The Geography of Ptolemy) หมายถึง ภูเขา Vidūra หรือ Viḍūra ในภาษาสันสกฤต¹⁶ (Master 1944, 297-307)

● บทความ VAIDURYA ของ มารีแอน วินเดอร์ (Marianne Winder)

บทความนี้ผู้เขียนนำเสนอผลการศึกษาความหมายของศัพท์ไพฑูรย์จากหลักฐานทางภาษาและวรรณคดีอินเดียครอบคลุมหลักฐานฝ่ายบาลี สันสกฤต และทิเบต พร้อมกันนี้ได้นำข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์และประวัติศาสตร์มาประกอบการวิเคราะห์ความหมายของคำศัพท์อีกด้วย จากการวิเคราะห์ข้อมูล วินเดอร์สันนิษฐานว่าไพฑูรย์น่าจะหมายถึง “อความารีน” (Aquamarine) ซึ่งเป็นพลอยตระกูลเบริลสีฟ้าอมเขียวคล้ายน้ำทะเล (Winder 1990, 27-37) อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่วินเดอร์นำมาเสนอนั้นมิใช่ข้อมูลที่มาจากการศึกษาตัวบทวรรณคดีโดยตรง หากแต่รวบรวมจากงานแปลของนักวิชาการ และถึงแม้หลักฐานที่ใช้จะมีความหลากหลาย แต่ก็ยังขาดหลักฐานที่จำเป็น นั่นคือ เอกสารในหมวดตำราอัญมณีหรือ “รัตนปริกษา” (Skt. ratnaparīkṣā) เอกสารประเภทนี้มีความสำคัญมากเพราะให้ข้อมูลเรื่องลักษณะของไพฑูรย์โดยตรง และมักจะให้คำอธิบายที่ละเอียดถี่ถ้วนกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับวรรณคดีประเภทอื่น

แม้งานศึกษาของมาสเตอร์และวินเดอร์จะให้รายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับไพฑูรย์ครอบคลุมทั้งด้านภาษาและวรรณคดีแล้ว และมีข้อสรุปยืนยันตรงกันว่า ไพฑูรย์คือเบริล แต่ในความเป็นจริงเรายังคงเห็นความไม่ลงรอยกันในการกำหนดคำแปลของไพฑูรย์ในวรรณคดีหลายเรื่อง ตารางข้างล่างนี้แสดงตัวอย่างการแปลศัพท์ไพฑูรย์ในวรรณคดีอินเดียโบราณบางเรื่องโดยยกตัวอย่างวรรณคดี 4 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีศาสนา วรรณคดีตำรา วรรณคดีอิติहाส และวรรณคดีกวีนิพนธ์ ในที่นี้มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ วรรณคดีอิติहाสเรื่องรามายณะมีคำแปลแตกต่างกันถึง 4 คำ ได้แก่ Sapphire (ไพลิน), Cat's eye (แก้วตาแมว), Emerald (มรกต) และ Lapis lazuli (ลาพิสลาซูลี)

¹³ ดูรายละเอียดในตารางที่ 2

¹⁴ อรรถกถาของมัลลีนารถเรื่องกุมารสมภพระบุข้อความดังนี้ “vidūṛasyādreḥ prāntabhūmiḥ vidūrabhūmiḥ |” (Kale 1917, 12)

¹⁵ คำดั้งเดิมในภาษากรีกคือ Ὀροῦδια ὄρη สามารถถอดเป็นอักษรโรมันได้หลายแบบ ตัวอย่างเช่น Oroudia และ Ouroudia เป็นต้น

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทความเรื่อง Two Notes on Ptolemy's Geography of India ของ E. H. Johnston ในวารสาร Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland Vol. XV (1941) หน้า 220

¹⁶ พจนานุกรมฮอบสัน-จ็อบสัน (Hobson-Jobson) อ้างว่าเทือกเขาผาตตะวันตกน่าจะหมายถึงเทือกเขาวิฑูระ ดังใจความตอนหนึ่งระบุดังนี้ “... Another transposition (of l and r) appears to have given Ptolemy his Ὀροῦδια ὄρη (for the Western Ghats), representing probably the native Vaidūrya mountains. ...” (Yule and Burnell 1886, 89)

ที่	คำ	ภาษา	คำแปล (ภาษาอังกฤษ)	ชื่อวรรณคดี	ตำแหน่ง เอกสาร	ผู้แปล (ปีพิมพ์)
วรรณคดีศาสนา						
1	(maṇi)-veḷuriya	บ.	Beryl-stone	พระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย	2.3.9	C.A.F. Rhys Davids (1950)
2	veḷuriya	บ.	Cat's eye(s)	พระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย	3.70.24	E.R. Gooneratne (1913)
3	veḷuriya	บ.	Lapis lazuli	พระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย	8.2.19	E.M. Hare (1935)
วรรณคดีตำรา						
4	vaidūrya	ส.	Lapis lazuli	ครูชุปราณะ	1.73	A board of scholars (1978)
5	vaidūrya	ส.	Lapis lazuli	นาฏยศาสตร์	2.73	Ghosh (1950)
6	vaḍḍujja	ป.	Cat's-eye	รยณปริกษา	94	S.R. Sarma (1984)
วรรณคดีอิติहाส						
7	vaidūrya	ส.	Sapphire, Cat's eye beryl	รามายณะ (อโยธยากาณฑ์)	2.85.73	S.I. Pollock (2007)
8	vaidūrya	ส.	Emerald	รามายณะ (กษิณธากาณฑ์)	4.13.7	R. Lefebvre (1994)
9	vaidūrya	ส.	Lapis lazuli	รามายณะ (สุนทรกาณฑ์)	5.7.46	R.P. and S.J.S. Goldman (1996)
วรรณคดีกวีนิพนธ์						
10	vaidūrya/ vaidūrya	ส.	Sapphire	กุมารสมภพ	7.10	M.R. Kale (1917)
11	vaidūrya/ vaidūrya	ส.	Lapis lazuli	ศิคุปาลวระ	3.45	M.S. Bhandare (1932)
12	vaidūrya	ส.	Cat's-eye gem	ฤตสุหาร	2.5	M.R. Kale (1967)

ตารางที่ 3 ตัวอย่างการแปลศัพท์ไพฑูรย์ในวรรณคดีอินเดียโบราณ

ในเมื่อคำแปลภาษาอังกฤษเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจที่คลุมเครือ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าวิธีที่เหมาะสมในการคลี่คลายปัญหานี้ คือ การศึกษาความหมายที่แท้จริงของศัพท์ไพฑูรย์จากงานนิพนธ์ดั้งเดิม ซึ่งงานนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามากที่สุด คือ ตำราอัญมณี และถ้าหากนำตัวบทงานนิพนธ์ประเภทอื่นที่สามารถบ่งชี้ความหมายของไพฑูรย์มาศึกษาควบคู่ไปด้วยก็อาจช่วยให้เข้าใจความหมายของไพฑูรย์ได้ดียิ่งขึ้น แม้เมื่อศึกษาแล้วยังไม่พบคำตอบที่เป็นข้อยุติ แต่อย่างน้อยที่สุดเราก็น่าจะได้เข้าใจว่า อะไรคือมูลเหตุที่ทำให้นักวิชาการแปลศัพท์ไพฑูรย์ในวรรณคดีอินเดียแตกต่างกัน

3. วัตถุประสงค์ สมมุติฐาน และระเบียบวิธีการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความหมายของไพฑูรย์จากงานนิพนธ์ภาษาบาลีและสันสกฤต 2 ประเภท ได้แก่ 1) งานนิพนธ์กลุ่มตำราอัญมณี 2) งานนิพนธ์กลุ่มที่ไม่ใช่ตำราอัญมณี โดยมีสมมุติฐานว่า องค์ความรู้เรื่องไพฑูรย์จากงานนิพนธ์

ทั้งกลุ่มตำราอรรถนิธานและกลุ่มที่ไม่ใช่ตำราอรรถนิธานนั้น เมื่อนำมาศึกษาร่วมกันแล้วจะทำให้เข้าใจความหมายของไพฑูรย์ได้ดียิ่งขึ้น รายละเอียดของหลักฐานที่ใช้ศึกษามีดังนี้

3.1 งานนิพนธ์กลุ่มตำราอรรถนิธาน

บทความนี้จะเรียกแทนด้วยคำว่า “รัตนปริกษา” ประกอบด้วยวรรณคดีสันสกฤต 5 เรื่องที่มีลักษณะการประพันธ์แบบสารานุกรม (Encyclopædic works) และมีตำราอรรถนิธานเป็นเรื่องราวแทรก ได้แก่ วรรณศาสตร์ของเกาฏิลยะ (Kauṭilya's Arthasāstra), ยุคติกัลปตรูของพระเจ้าโกษะ (Yukti-Kalpataru of Bhojarāja), มานัสอลลาสะ หรือ อภิลิขิตารถจินตามณิ ของโสเมศวระ (Mānasollāsa/ Abhilaṣitārthacintāmaṇi of Someśvara), ศุกรนิตีสาระของศุกรจารย์ (Śukra-Nītisāra of Śukrācārya) และศิวัตตวรัตนากระของพระเจ้าพสวะ (Śivatattvaratnākara of Basavarāja)

3.2 งานนิพนธ์กลุ่มที่ไม่ใช่ตำราอรรถนิธาน

หมายถึง วรรณคดีบาลีและสันสกฤตที่อ้างถึงคำว่า “ไพฑูรย์” ในตัวบท ตามที่ปรากฏรายชื่อในพจนานุกรมภาษาบาลีฉบับสมาคมบาลีปกรณ์แห่งสหราชอาณาจักร (Davids and Stede 1972, 650) และพจนานุกรมสันสกฤตฉบับเบอธลิงก์และรอธ (Böhtlingk and Roth 1871, 1392-1393) ฉะนั้น ข้อมูลจึงแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- (1) ข้อมูลฝ่ายบาลี มีหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
- (2) ข้อมูลฝ่ายสันสกฤต แบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อยตามประเภทของวรรณคดี ดังนี้

กลุ่มที่ 1 “โกศะ” (Kośa) หรือตำราประเภทอภินิหารศัพท์ ได้แก่ หมายเหตุโกศะ (Halāyudhakōśa), ตรีกาณชเศษะ (Trikāṇḍaśeṣa), หาราวลี (Hārāvalī) และ อภินิหารจินตามณิ (Abhidhānacintāmaṇi)

กลุ่มที่ 2 “กาวยะ” (Kāvya) หรือกวีนิพนธ์ ได้แก่ ฤตุสंहาร (Rtusamhāra), กุมารสมภพ (Kumārasambhava), เมฆุต (Meghadūta) และ ศิสุपालวธะ (Śisūpālavadha)

กลุ่มที่ 3 “สาสตร์” (Śāstra) หรือตำราวิชาการ ได้แก่ พฤตส์หิตา (Bṛhatsamhitā)

กลุ่มที่ 4 “อิติहाส” (Itihāsa) ได้แก่ มหาภารตะ (Mahābhārata) และ รามายณะ (Rāmāyaṇa)

4. ไพฑูรย์ในงานนิพนธ์กลุ่มตำราอรรถนิธาน (รัตนปริกษา)

โดยทั่วไปรัตนปริกษามีเนื้อหาสาระครอบคลุมประเด็นสำคัญ 5 ประเด็น ได้แก่ การกำเนิด แหล่งกำเนิด คุณสมบัติ อาณาเขต และการประเมินราคา แต่ในการวิจัยครั้งนี้จะมุ่งพิจารณาเฉพาะประเด็นเรื่องกำเนิด แหล่งกำเนิด และคุณสมบัติตารางข้างล่างนี้แสดงการวิเคราะห์สาระเกี่ยวกับไพฑูรย์ในรัตนปริกษาสำนวนต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น 2 หมวดหมู่ คือ 1) **กำเนิด** ประกอบด้วยเรื่องราวการกำเนิดและแหล่งกำเนิด 2) **คุณสมบัติ** ประกอบด้วย สี แสง และลักษณะพิเศษ จะเห็นว่ารัตนปริกษาแต่ละสำนวนให้ข้อมูลในสัดส่วนที่ไม่เท่ากัน จึงต้องประมวลข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้เห็นภาพรวม รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

ที่	ประเด็นที่น่าสนใจ ชื่อตำรา (ยุคสมัย)	กำเนิด		คุณสมบัติ		
		การกำเนิด	แหล่งกำเนิด	สี	แสง	ลักษณะพิเศษ
1	KAŚ. (300 B.C. - A.D. 300)			2.11.30		
2	YKT. (A.D. 1075)	120:67; 121:69	120:68	121:70-74	121:70, 77	
3.1	MU. (A.D. 1131)			2.4.526		
3.2	AC. (A.D. 1131)			2.5.529b-530a		
4	ŚNS. (c. 10th -14th cent.)					4.2.46a
5	ŚTR. (A.D. 1684-1710)	6.17.147		6.17.144, 145, 147-148a, 149b-150a, 150b-151a	6.17.144	6.17.144, 151b-152, 156, 157, 158, 159

ตารางที่ 4 สาระเกี่ยวกับไพฑูรย์ในรัตนปริกษาสำนวนต่าง ๆ

4.1 กำเนิดไพฑูรย์: การกำเนิดและแหล่งกำเนิด

ข้อมูลเรื่องการกำเนิดพบในวรรณคดี 2 เรื่อง คือ ยุคติกัลปตรและศิวัตตวรัตน์นาคระ ยุคติกัลปตรอธิบายว่าเสียงร้องคำรามของพลาสุรซึ่งดังราวกับเสียงมหาสมุทรปั่นป่วนเมื่อตอนสิ้นกัลป์ได้ก่อกำเนิดอัญมณีไพฑูรย์ขึ้น ไพฑูรย์จึงมีลักษณะเฉพาะคือ มีแสงแวววาวน่าอัศจรรย์และมีหลากหลาย (YKT. 120:67)¹⁷ ทั้งยังมีค่าล้ำเลิศจนได้รับการยกย่องให้เป็นดัง “อาภรณ์ของสามโลก” (YKT. 121:69)¹⁸ คำอธิบายเช่นนี้พ้องกับตำนานมูลเหตุการเกิดไพฑูรย์ในรัตนปริกษาของพุทธภิกษุและครุฑปุราณะ (BRP. 198; GP. 1.73.2) ในขณะที่ศิวัตตวรัตน์นาคระอธิบายว่า ไพฑูรย์เป็นอัญมณีที่ผุดออกมา ณ บริเวณพื้นดินแถบภูเขาวีฑูระในยามเริ่มต้นการเกิดเมฆใหม่ (ŚTR. 6.17.147)¹⁹

ข้อมูลเรื่องแหล่งกำเนิดพบเฉพาะในยุคติกัลปตร ซึ่งระบุว่าไพฑูรย์พบได้ ณ บริเวณพื้นที่ใกล้ชายแดนของแคว้น “กามภูติกะ” หรือ “กามภูตะ” ซึ่งอยู่ไม่ไกลนักจากภูเขาวีฑูระ (YKT. 120:68)²⁰ ข้อความตอนนีพ้องกับที่ปรากฏในครุฑปุราณะ (GP. 1.73.3) ภูเทพ มูเคอร์จี (Bhudeb Mookerji) เสนอว่าที่ตั้งของแคว้นกามภูตะในปัจจุบันอาจหมายถึงประเทศกัมพูชา (Cambodia)²¹ ในขณะที่นักวิชาการท่านอื่นไม่มีคำอธิบายในเรื่องนี้

ภูเขาวีฑูระน่าจะตรงกับคำว่า “ไวฑูรยบรรพต” (Skt. Vaidūryaparvata) ในมหาภารตะและปุราณะ ซึ่ง ลอว์ (Law 1954, 21, 300) ระบุว่าไวฑูรยะเป็นภูเขาสูงหนึ่งที่ตั้งอยู่บนแนวเทือกเขาสหยะ (Skt. Sahyādrī) หรือเทือกเขาฆาตตะวันตก (Western Ghats) ซึ่งทอดตัวขนานกับชายฝั่งทางทิศตะวันตกจากแหลมโคโมริน (Cape Comorin) จรดลุ่มแม่น้ำตาปตี (Tāptī Valley)²² ภูเขาวีฑูระนี้เป็นที่ตั้งของอาศรมของฤๅษีอัสตยะ (Skt. Agastya) สาเหตุที่ได้ชื่อ

¹⁷ *kalpāntakālakṣubhitāmburāśinirhrādakalpād ditijasya nādam |*

vaidūryam utpannam anekavarṇam śobhābhirāmaṁ dyutivarṇa-bījam || YKT. 120:67 ||

¹⁸ *tasya nāda-samutthatvād ākaraḥ sumahāguṇaḥ |*

abhūd uttarato loke lokatraya-vibhūṣaṇaḥ || YKT. 121:69 ||

¹⁹ *navameghodayārambhe vidūradharaṇītale |*

udbhidaṁ jāyate ratnaṁ khadyota iva suprabham || ŚTR. 6.17.147 ||

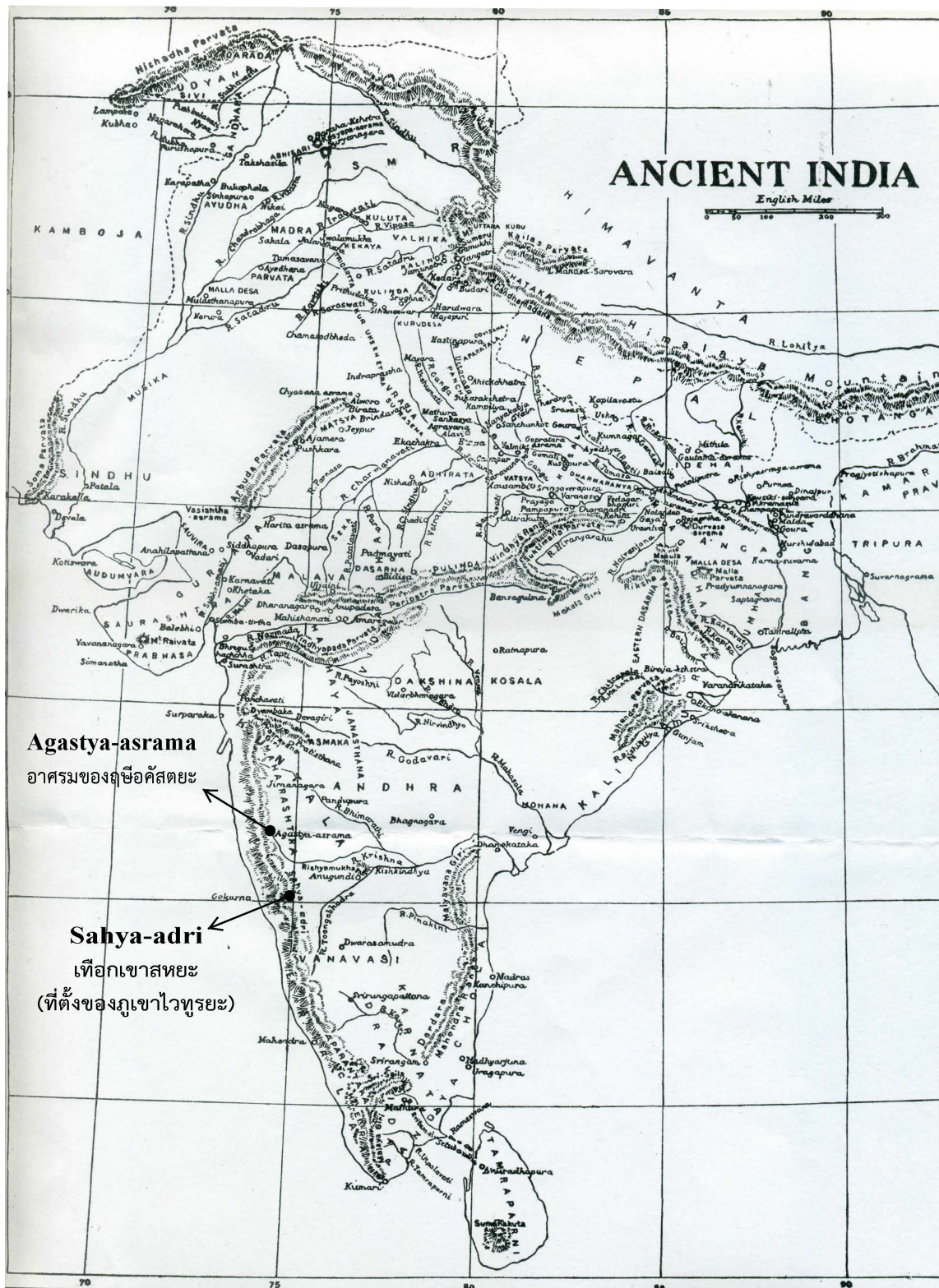
²⁰ *avidūre vidūrasya girer uttūṅga-rodhasaḥ |*

kāmabhūtika-sīmānam anu tasyākaro 'bhavat || YKT. 120:68 ||

²¹ “This stone used to be obtained from a mine close by the highest peak of the mount “Vidura”, situated on the border of a country named “Kama-bhuti” (Cambodia?)” (Mookerjee 1984, 223-224)

²² ตาปตีเป็นคำภาษาฮินดี ภาษาสันสกฤตใช้คำว่า ตาปตี (Tāpī) - ผู้วิจัย

“ไวฑูรยบรรพต” ก็เพราะเป็นแหล่งที่พบไพฑูรย์ โดยทั่วไปนักวิชาการเชื่อว่าภูเขาไวฑูรยะตรงกับภูเขา Oroudian ตามแผนที่ของปโตเลมี บริเวณที่ตั้งของภูเขาไวฑูรยะแสดงในแผนที่ข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงบริเวณที่ตั้งของภูเขาไวฑูรยะ (Law 1954)

4.2 คุณสมบัติทางกายภาพของไพฑูรย์

4.2.1 สี

คุณสมบัติเรื่องสีพบในวรรณคดี 4 เรื่อง ได้แก่ วรรณศาสตร์ ยุกติกัลปตรู มานโสลลสาสะหรืออภิษิตารจินตามณี และศิวตัตตวรัตนากะระ รายละเอียดดังนี้

- วรรณศาสตร์

ตัวอย่างที่ 1 *vaidūrya utpalavarṇaḥ śirīṣapuṣpaka udakavarṇo vaṁśarāgaḥ śukapatravārṇaḥ puṣyarāgo gomūtrako gomedakaḥ* || KĀŚ. 2.11.30 ||

“ไพฑูรย์มีสีดั่งดอกบัวขาว ดอกจามจุรีสีทอง น้ำ ไม้ไผ่ ขนนกแก้ว ดาวบุษยะ เยี่ยววัว และมันวัว”

- ยุกติกัลปตรู

ตัวอย่างที่ 2 *tasyaiva dānava-pater ninadānurūpa-*

prāvṛṭṭ payoda-varadarśita-cānurūpāḥ |

vaidūryaratnamāṇayo vividhāvabhāsāḥ

tasmāt sphuliṅga-nivahā iva sambabhūvuh || YKT. 121:70 ||

“อัญมณีไพฑูรย์เกิดขึ้นคล้ายกลุ่มประกายไฟที่ก่อรูปขึ้นจากเสียงคำรามของพลาสุร (ผู้เป็นใหญ่แห่งทานพ) นั่นเอง มีหลากหลายสีงามน่ารักคล้ายสีเมฆในฤดูฝน”

ตัวอย่างที่ 3 *padmarāgam upādāya maṇi-varṇā hi ye kṣitau* |

sarvāms tān varṇa-śobhābhir vaidūryam anugacchati || YKT. 121:71 ||

“ไพฑูรย์มีสิ่งงดงามครบทุกสีของอัญมณีทั้งหลายในโลก เช่น ทับทิม เป็นต้น”

ตัวอย่างที่ 4 *teṣāṃ pradhānaṃ śikhikaṇṭha-nīlaṃ yad vā bhaved veṇu-dala-prakāśam* |

cāṣāgrapakṣa-pratimaśriyo ye na te praśastā maṇi-sāstravidbhiḥ || YKT. 121:72 ||

“ในบรรดาสีทั้งหลาย สีที่สวยงามที่สุดของไพฑูรย์ คือ สีน้ำเงินอย่างขนคอนกยูง หรือสี(เขียว)ใบไม้ หรือสีที่งามระดับเหมือนสีปลายปีกนกตะขาบทุ่ง ไพฑูรย์สีอื่น ๆ ผู้รอบรู้เรื่องอัญมณีมีความเห็นว่ามีความค่าน้อย”

ตัวอย่างที่ 5 *sitañ ca dhūmra-saṅkāśam ṭṣatkṛṣṇanibham bhavet* |

vaidūryam nāma tadratnam ratnavidbhir udāhṛtam || YKT. 121:73 ||

“อัญมณีที่มีสีขาวและสีด่าง ๆ ดังคว้นนั้น ผู้ตรวจสอบสีอัญมณีเรียกว่า ไพฑูรย์”

ตัวอย่างที่ 6 *brahma-kṣattriya-viṭ-sūdrajāti-bhedāc caturvīdham* |

sitanīlo bhaved vipraḥ sitāraktas tu bāhujah |

pītānīlas tu vaiśyaḥ syān nīla eva hi sūdrakah || YKT. 121:74 ||

“ไพฑูรย์มีสีประเภทโดยการจำแนกตามชาติกำเนิด ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร

สีน้ำเงินอมขาว คือ วรรณะพราหมณ์ สีแดงอมขาว คือ วรรณะกษัตริย์

สีน้ำเงินอ่อนอมเหลือง คือ วรรณะแพศย์ และสีขาบ คือ วรรณะศูทร”

- มานโสลลสาสะ หรือ อภิษิตารจินตามณี

ตัวอย่างที่ 7 *sitaṃ ca dhūmrasaṅkāśam ṭṣatkṛṣṇaṃ sitaṃ tu yat* |

vaidūryam nāma tat proktaṃ mārjāra-nayanopamam || MU. 2.4.526 ||

“อัญมณีที่มีสีขาว รวมถึงสีด่าง ๆ ดังหมอกคว้นนั้น มีชื่อเรียกว่า ไพฑูรย์ ลักษณะเปรียบได้กับตาแมว”

ตัวอย่างที่ 8 *śitābhradhūmasaṅkāśam iṣatkṛṣṇaṁ sitaṁ tu yat* || AC. 2.5.529b ||

vaiḍūryaṁ nāma tat proktaṁ ratnaṁ ratnaparīkṣakaiḥ | AC. 2.5.530a |
“อัญมณีที่มีสีขาวและสีดําจาง ๆ ดั่งเมฆขาวและหมอกคว้นนั้น ผู้ตรวจสอบอัญมณีเรียกว่า ไพฑูรย์”

● ศิวัตตวรัตนากะ

ตัวอย่างที่ 9 *vaiḍūryaṁ śyāmaśubhrābhaṁ samam svacchaṁ guru sphuṭam* |
bhramacchubhrottariyeṇa garbhitam śubham tritam || ŚTR. 6.17.144 ||
“ไพฑูรย์ที่มีลักษณะ(สี)ขาวปนดํา รูปทรงสมมาตร ใส น้ำหนักมาก เจิดจรัส ภายในเจือด้วย
เส้นสังวาลพราหมณ์สีขาวซึ่งพลัวไหว กล่าวกันว่า(เป็นไพฑูรย์)มงคล”

ตัวอย่างที่ 10 *śyāmaṁ toyasamacchāyaṁ cipiṭaṁ laghu karkaśam* |
suptagarbhottariyaṁ ca vaiḍūryaṁ na praśasyate || ŚTR. 6.17.145 ||
“ไพฑูรย์ที่มีสีคล้ำ มีเงาสะทอนเสมอด้วยน้ำ รูปทรงแบน น้ำหนักเบา หยาบ และเส้นสังวาล
ไม่พลัวไหว ผู้รู้ย่อมไม่สรรเสริญ”

ตัวอย่างที่ 11 *navameghodayārambhe vidūradharaṇītale* |
udbhidaṁ jāyate ratnaṁ khadyota iva suprabham || ŚTR. 6.17.147 ||
anyatra pītaraṭnāni tannāmāni bhavanti hi | ŚTR. 6.17.148a |
“อัญมณีที่ผุดขึ้น ณ บริเวณพื้นที่ใกล้ภูเขาวิฑูระในยามเริ่มต้นการเกิดเมฆใหม่ (หมายถึง ไพฑูรย์)
มีลักษณะงามเรืองรองดั่ง(แสง)หิ่งห้อย นอกจากนี้ อัญมณีชนิดนี้ยังมีชื่อว่า ปีตรณะ
(อัญมณีสีเหลือง)”

ตัวอย่างที่ 12 *pītaṁ raktaṁ sitaṁ śyāmaṁ iti varṇacatuṣṭayaṁ* || ŚTR. 6.17.149b ||
jātikrameṇa vijñeyaṁ pañcamam madhubinduvat | ŚTR. 6.17.150a |
“พึงทราบว่าสีไพฑูรย์ทั้ง 4 สีเรียงตามลำดับชาติกำเนิด ได้แก่ สีเหลือง แดง ขาว และดํา
สีที่ห้าคือสีดั่งหยดน้ำผึ้ง”

ตัวอย่างที่ 13 *uttamaṁ hemavarṇaṁ ca madhyaṁ gomedaḥkacchavi* || ŚTR. 6.17.150b ||
adhamam sitavarṇaṁ ca kṛṣṇaṁ syād adhamādhamaṁ | ŚTR. 6.17.151a |
“สีดั่งทองคำดีที่สุด สีดั่งแก้วโคเมทกะ(lit. แก้วที่มีสีดั่งไขมันโค) ดีปานกลาง สีขาวด้อย สีดำด้อยที่สุด”

จะเห็นได้ว่าการระบุสีในรัตนปริกษามี 2 แบบ แบบที่หนึ่งระบุสีด้วยคำเรียกสีโดยตรง ตัวอย่างเช่น สีดํา สีขาว สีขาว
แบบที่สองระบุสีด้วยกลวิธีการอุปมา โดยนำสีของพืช สัตว์ หรือวัตถุในธรรมชาติมาเปรียบกับสีของไพฑูรย์ ตัวอย่างเช่น สีดั่ง
ขนนกแก้ว สีดั่งหยดน้ำผึ้ง บางกรณีมีคำเรียกสีกำกับควบคู่ไปกับบทรูปมาด้วย ตัวอย่างเช่น สีน้ำเงินดั่งขนคอนกยูง สีดํา
จาง ๆ ดั่งหมอกคว้น เป็นต้น นอกจากนี้ รัตนปริกษาบางสำนวนมีแนวทางการแบ่งวรรณะสีของอัญมณี ดังเช่นตัวอย่างที่ 6
จากยุคติกัลปตฺร และตัวอย่างที่ 12 จากศิวัตตวรัตนากะ ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับการแบ่งวรรณะสีของเพชรในรัตนปริกษา
ของพุทธภูมิฐานะ ดังความตอนหนึ่งว่า

viprasya śaṅkhakumudasphaṭikāvadātaḥ
syāt kṣattriyasya śaśababhruvilocanābhaḥ |
vaiśyasya kāntakadalīdalasannikāśaḥ
sūdrasya dhautakaravālasamānādīptiḥ || BRP. 22 ||

“เพชรของพราหมณ์มีสีขาวสะอาดบริสุทธิ์ดังเปลือกหอยสังข์ ดอกบัวขาว และแก้วผลึก
 เพชรของกษัตริย์สีน้ำตาลแดงสุกใสอย่างดากระต่าย
 เพชรของแพทย์สีคล้ายใบตองอ่อน
 เพชรของคุหรสีสว่างแวววเหมือนดาบ”

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสามารถรวบรวมสีที่ปรากฏในงานนิพนธ์ประเภทต้นปรีक्षाได้ทั้งสิ้นประมาณ 30 สี ตารางข้างล่างนี้แสดงภาพรวมคำอธิบายสีในรัตนปรีक्षाสำนวนต่าง ๆ ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มสีได้ 8 กลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่ม หลากสี, กลุ่มระบุสีไม่ได้, กลุ่มสีขาว-ดำ, กลุ่มสีเขียว-ขาบ, กลุ่มสีเหลือง, กลุ่มสีเหลือง-น้ำตาล, กลุ่มสีที่คาบเกี่ยวระหว่าง เขียว-ขาบ กับ เหลือง-น้ำตาล และกลุ่มสีแดง

ที่	คำอธิบายสี		ตำรา					การจัดกลุ่มสี
	คำเรียกสี	อุปมา	KAS.	YKT.	MU.	AC.	STR.	
1		เมฆในฤดูฝน		✓				หลากสี
2		อัญมณีทุกชนิด		✓				หลากสี
3		ตาแมว			✓			ระบุไม่ได้
4		น้ำ	✓					ระบุไม่ได้
5		ขุ่นเช่นเดียวกับน้ำ					✓	ขาว-ดำ
6		คว้น/ หมอกคว้น		✓	✓	✓		ขาว-ดำ
7		เมฆขาว				✓		ขาว-ดำ
8	ขาวปนดำ						✓	ขาว-ดำ
9	ดำ						✓	ขาว-ดำ
10	ขาว			✓	✓	✓	✓	ขาว-ดำ
11	ขาบ			✓				เขียว-ขาบ
12		ดอกบัวขาบ	✓					เขียว-ขาบ
13		ขนคอนกยูง		✓				เขียว-ขาบ
14		ปลายปีกนกตะขาบทุ่ง		✓				เขียว-ขาบ
15	น้ำเงินอมขาว			✓				เขียว-ขาบ
16	น้ำเงินอ่อนอมเหลือง			✓				เขียว-ขาบ
17		ใบไผ่		✓				เขียว-ขาบ
18		ขนนกแก้ว	✓					เขียว-ขาบ
19		ดอกจามจุรีสีทอง	✓					เขียว-ขาบ
20		แสงหิงห้อย					✓	เหลือง
21		กลุ่มประกายไฟ		✓				เหลือง
22		ทองคำ					✓	เหลือง
23	เหลือง						✓	เหลือง
24		ดาวบุษยะ	✓					เหลือง
25		เยี่ยววัว	✓					เหลือง-น้ำตาล
26		มันวัว	✓				✓	เหลือง-น้ำตาล
27		หยดน้ำผึ้ง					✓	เหลือง-น้ำตาล
28		ไม้ไผ่	✓					เขียว-ขาบ/ เหลือง-น้ำตาล
29	แดง						✓	แดง
30	แดงอมขาว			✓				แดง

ตารางที่ 5 ภาพรวมคำอธิบายสีในรัตนปรีक्षाสำนวนต่าง ๆ

4.2.2 แสง

คุณสมบัติเรื่องแสงพบในวรรณคดี 2 เรื่อง คือ ยุคติกัลปตรูและศิวัตตวรตนากระ โดยที่ยุคติกัลปตรูอธิบายว่าไพฑูรย์มีแสงคล้ายกลุ่มประกายไฟ (*sphuliṅganivahā iva* ; YKT. 121:70) นอกจากนี้ไพฑูรย์ที่เป็นมณฑลจะมีลักษณะดูราวกับแสงประทีปกำลังหยาดส่องลงมา เรียกว่า “สูตระ” หมายถึง แสงเจิดจรัส (*udgirann iva dīptim yo 'sau sūtāra iti gadyate* || YKT. 121:77 ||) ส่วนศิวัตตวรตนากระระบุคุณสมบัติอันเป็นมณฑลเกี่ยวกับแสง 2 ประการ ประการหนึ่งคือ ความมีรัศมีแจ่ม กระจ่าง (*sphuṭa* ; ŚTR. 6.17.144) อีกประการหนึ่งคือ การมีเส้นแสงสีขาวที่พลัวไหวอยู่ในเนื้อพลอย (*bhramacchubhrottariyeṇa garbhitam* ; เรื่องเดียวกัน) ซึ่งตามตำราขนพริตของไทยเรียกว่า “แสงอินทรรณูสังวาล” (Phraya Suriyawong Montri et al. 1978, 40) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “เส้นสังวาล” เส้นสังวาลนี้ถือเป็นคุณสมบัติทางเลือกจะมีอยู่ในไพฑูรย์หรือไม่ก็ได้ ในบทความนี้ผู้วิจัยจัดคุณสมบัติเรื่องเส้นสังวาลไว้เป็นคุณสมบัติพิเศษต่างหาก ซึ่งจะมีคำอธิบายในหัวข้อย่อยถัดไป

4.2.3 การเหลือบแสง

ไพฑูรย์บางชนิดมีลักษณะพิเศษคือ มีเส้นพาดกลางพลอยสีขาวที่กลอกไปมาได้ ดังที่มีการอ้างถึงในศิวัตตวรตนากระความตอนหนึ่งว่า “(*vaidūryam*) *bhramacchubhrottariyeṇa garbhitam śubham īritam* ||” “(ไพฑูรย์ที่) ภายในเจือด้วยเส้นสังวาลพราหมณ์สีขาวซึ่งพลัวไหว กล่าวกันว่าเป็นไพฑูรย์มงคล” (ŚTR. 6.17.144) ศิวัตตวรตนากระเรียกเส้นชนิดนี้ว่า “พรหมสูตร” (*brahmasūtra*) ลักษณะเป็นเส้นเดินเวียนขวาซึ่งจะเห็นได้เมื่อนำไพฑูรย์ไปส่องตรงหน้ากระจก พบได้เป็นจำนวนตั้งแต่ 1 เส้นขึ้นไป (ŚTR. 6.17.151b-152)²³ เส้นพรหมสูตรยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีก ได้แก่ “อุตตริยะ” (*uttariya* ; ŚTR. 6.17.144,156), “ครรภวรรติ” (*garbhavarti* ; ŚTR. 6.17.157) และ “จีวะ” (*jīva* ; ŚTR. 6.17.158-159) ในตำรายังระบุอีกว่าไพฑูรย์ที่ดีเลิศจะมีเส้นพรหมสูตรเป็นลวดลายแบบต่าง ๆ เช่น เส้นในแนวนอน เส้นขดเป็นวง และเส้นรูปดาว (*tiryag-bhrama-stri-rekham ca garbhavartih...* || ŚTR. 6.17.157 ||)

วรรณคดีเรื่อง **ศุภนิทิสาระ** ก็มีข้อความบ่งถึงคุณสมบัติด้านการเหลือบแสงเช่นกัน ศุภนิทิสาระเรียกเส้นพาดกลางพลอยว่า “เส้นที่เคลื่อนไหวได้คล้ายตาแมว” (*otvakṣyābhaś calattamtur vaidūryaḥ ketuprītikrt* || ŚNS. 4.2.46a ||) คำเรียกเช่นนี้สอดคล้องกับศัพท์ที่ใช้ในทางอัญมณีวิทยาว่า ปรากฏการณ์การเหลือบแสงแบบตาแมว²⁴

จากการศึกษาข้อมูลในรัตนปริกษามีข้อสังเกตว่า ในบรรดาประเด็นสาระทั้งหมด 3 เรื่อง คือ สี แสง และการเหลือบแสงนั้น เรื่องสีเป็นประเด็นที่มีปัญหาในการวินิจฉัยมากที่สุด ถึงแม้ว่าข้อมูลจากรัตนปริกษาพอจะแสดงให้เห็นแนวโน้มบางประการของสีที่สามารถพบได้ในไพฑูรย์ แต่การระบุสีให้แน่ชัดก็ยังคงเป็นไปได้ยาก การจัดกลุ่มสีที่นำเสนอในตารางที่ 5 จึงเป็นเพียงการระบุสีอย่างคร่าว ๆ เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้น ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับไพฑูรย์ในงานนิพนธ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตำราอัญมณี ข้อมูลส่วนนี้จะช่วยให้เราทราบว่า กวีอินเดียโบราณผู้ซึ่งมีความรู้แต่ไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวกับอัญมณีโดยตรงนั้น มีความรับรู้เรื่องไพฑูรย์ในเรื่องใดบ้าง และสอดคล้องกับคำอธิบายเรื่องไพฑูรย์ในตำราอัญมณีมากน้อยเพียงใด

²³ *darpaṇopari samsthāpya pradakṣiṇam anukramāt* || ŚTR. 6.17.151b ||

*sammukham jāyate yat tu brahmasūtram tad ucyate |
ekam dve trīṇi catvāri pañca vā 'tha bahūni vā* || ŚTR. 6.17.152 ||

“ครั้งเมื่อถือไพฑูรย์ไปไว้ใกล้กับกระจกแล้ว ในตอนต่อมา สิ่งใดเกิดขึ้นตรงหน้าในลักษณะเวียนขวา สิ่งนั้นเรียกว่า พรหมสูตร (จำนวนเส้นพรหมสูตร) มี 1 เส้น, 2 เส้น, 3 เส้น, 4 เส้น, 5 เส้น หรือหลายเส้น”

²⁴ ดูคำอธิบายเรื่อง แก้วตาแมว ในหัวข้อที่ 1 บทนำ

5. ไพฑูรย์ในงานนิพนธ์กลุ่มที่ไม่ใช่ตำราอรรถนิ

นอกเหนือจากงานนิพนธ์ประเภทตำราอรรถนิแล้ว ความรู้เรื่องไพฑูรย์ยังกระจายอยู่ในงานนิพนธ์ประเภทอื่น ๆ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต หัวข้อนี้จึงแบ่งการนำเสนอเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ไพฑูรย์ในงานนิพนธ์ภาษาบาลี และ ไพฑูรย์ในงานนิพนธ์ภาษาสันสกฤต

5.1 ไพฑูรย์ในงานนิพนธ์ภาษาบาลี

ข้อมูลโดยตรงเกี่ยวกับที่มาและลักษณะของไพฑูรย์ปรากฏในวรรณคดีพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระสูตร (สูตรต้นตปิฎก) และอรรถกถา มีรายละเอียดดังนี้

• พระสูตรต้นตปิฎก

ตัวอย่างที่ 14 ทีฆนิกาย: สามัญญผลสูตร

เสยยถาปี มหาราช มณีเวฬุริโย สุโก ขาติมา อฏฺฐโส สุปริกมมโกโต อจฺโฆ วิปฺปสนฺโน
สพฺพการสมฺปนฺโน ตตฺตรสฺส สุตฺตํ อวฺวตฺตํ นีลํ วา ปิตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา
ปณฺฑิตสฺสวตฺตํ วา... “ (ที.ส. (บาลี) 9/131/101)
“มหาบพิตร เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเอง ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว
สุกใสแวววาว สมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียว เหลือง แดง ขาว หรือนวลร้อยอยู่ในนั้น ...”
(ที.ส. (ไทย) 11/326)

ตัวอย่างที่ 15 สังยุตตนิกาย: สลิมสูตร

เสยยถาปี นาม มณีเวฬุริโย สุโก ขาติมา อฏฺฐโส สุปริกมมโกโต ปณฺฑิตมฺพเล นิกฺขิตโต
ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ ... (ส.ส. (บาลี) 15/307/93)
“เปรียบเหมือนแก้วมณีและแก้วไพฑูรย์ อันงาม โชติช่วง แปรเหลี่ยม อันเขาเจียรระไน-
เรียบร้อยแล้ว วางไว้บนผ้ากัมพลสีเหลือง ย่อมส่องแสงแพรวพราวรุ่งเรือง ...”
(ส.ส. (ไทย) 24/307/388)

ตัวอย่างที่ 14 และ 15 มีใจความคล้ายกัน สาระสำคัญคือการเปรียบเทียบลักษณะของไพฑูรย์กับสภาวะของจิตที่บริสุทธิ์ ฝั่งแผ้ว จนกระทั่งสามารถเห็นแจ้งและรู้แจ้งในความเป็นจริงได้ จะเห็นว่าในตัวอย่างมีการใช้คำแสดงคุณสมบัติของไพฑูรย์ ได้แก่ งาม (บ. สุโก), สว่างใส (บ. ขาติมา/ขาติมา), ผ่านการเจียรระไนอย่างดี (บ. สุปริกมมโกโต), มีแปดด้าน (บ. อฏฺฐโส) มีความใส (บ. อจฺโฆ) และสามารถส่องแสงเรืองรองเจิดจ้า (บ. ภาสเต, ตปเต, วิโรจติ) จึงกล่าวได้ว่าลักษณะของไพฑูรย์ที่ปรากฏในพระสูตรทีฆนิกายและสังยุตตนิกายนี้เน้นที่คุณสมบัติด้านแสง

ตัวอย่างที่ 16 ขุททกนิกาย: วิธูชาตก (1)

ทีสฺวา มณี ปภสฺสํ ชาตฺวินฺตํ	ธนาหํ มณฺธิรํ อพารํ
ททฺทลฺลมานํ ยสฺสา ยสฺสสินํ	โอภาสตี วิชฺชฺริวฺนตฺติเก ฯ
ตมคฺคหิ เวฬุริยํ มหคฺฆํ	มโนหํ นาม มหานุภาวํ
อาชณฺณมารุญฺห อโนมณฺณโณ	ปภกามิ เวหาชมนตฺติเก ฯ

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/914/322)

“(ปุณณกยักร) ครั้นเห็นดวงแก้วมณีมีรัศมีอันผุดผ่อง เป็นแก้วมณีอันประเสริฐสุด
สามารถจะนำทรัพย์มาให้ได้ดังใจปรารถนา รุ่งโรจน์ชัชวาลย์ด้วยหมู่แก้วบริวาร
เป็นอันมาก สว่างไสวดังสายฟ้าในอากาศ ปุณณกยักรได้ถือเอาแก้วมณีชื่อ
มโนहरจินดา อันมีค่ามาก มีอานุภาพมาก เป็นผู้วิวัฒธรรมไม่ทราม ขึ้นหลังม้า-
สินธพอาชาไนย เหาะไปในอากาศกลางหา” (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 64/914/303)

ตัวอย่างที่ 17ก ขุททกนิกาย: วิสูตรชาดก (2)

ทเลตถ ราชีโย เสตา	ทลสนียา มโนรมา
ณ <u>ปิงคลา</u> ปณณรสา	หลิททา จ จตุททส ฯ
วิสติ ตตถ โสณณนา	วิสติ <u>รชตามยา</u>
<u>อินทโคปวณณนา</u>	ดาว ทิลสนติ ตีลติ ฯ
ทเลตถ กาฬียะณ จ	<u>มณเชฐธา</u> ปญจวิสติ
มิสสา พนธกุปเพหิ	นิลุปปลวิจิตตกา ฯ
เอว สพพคสมปนัน	อจฉิมินติ ปภสสร
โอธิสุงกั มหาราช	ปสส ตวั ทิปทุตตมาติ ฯ

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/934/328)

“ลายขาว 10 แห่งอันน่ารื่นรมย์ใจ ลายเหลืองอ่อน 21 แห่ง ลายเหลืองขมิ้น 14 แห่ง
ลายสีทอง 20 แห่ง ลายสีน้ำเงิน 20 แห่ง ลายสีแมลงค่อมทอง 30 แห่ง มีปรากฏอยู่
ในแก้วมณีดวงนี้ ในแก้วมณีดวงนี้มีลายดำ 16 แห่ง และลายแดง 25 แห่ง อันเจือ
ด้วยดอกกะเบา วิจิตรด้วยนิลบุล ข้าแต่พระมหาราชผู้สูงสุดกว่าปวงชน ขอเชิญทอด-
พระเนตรแก้วมณีดวงนี้ อันสมบุรณ์ด้วยองค์ทั้งปวง มีรัศมีรุ่งเรืองผุดผ่องอย่างนี้ ผู้ใด
จักชนะข้าพระองค์ด้วยการเล่นสกา แก้วมณีดวงนี้จักเป็นส่วนค่าพนันของผู้นั้น”²⁵

(ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/934/310)

ตามท้องเรื่องวิสูตรชาดก ครั้นเมื่อปุณณกยักรมาถึงกรุงราชคฤห์ ได้ขึ้นไปบนยอดเขาเวปุลละ (ท. วิบูลบรรพต) เพื่อ
ค้นหาแก้วมณีวิเศษซึ่งจะนำไปทำพินันสกากับพระเจ้ารณัญชัยไกรพยราช แก้วมโนหรไพฑูรย์นี้ถือเป็นไพฑูรย์หลากหลาย เพราะมี

²⁵ คำเรียกสีที่ขีดเส้นใต้ในข้อความนี้เป็นไปตามความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาบาลีฉบับสมาคมบาลีปกรณ์แห่งสหราชอาณาจักร (The Pali Text Society’s Pali-English dictionary) ฉะนั้น ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอเสนอความหมายตามรูปศัพท์ที่แท้จริง ดังนี้

- เหลืองอ่อน แปลจากคำว่า ปิงคล (piṅgala) ซึ่งตามรูปศัพท์หมายถึง สีน้ำตาล (Brown) หรือน้ำตาลอมแดง (Reddish Brown)
- สีน้ำเงิน (ในที่นี้จะหมายถึง สีตั้งโลหะเงิน) แปลจากคำว่า รชต (rajata) ใน “รชตามยา” ตามรูปศัพท์หมายถึง เงิน (Silver)
- สีแมลงค่อมทอง แปลจากคำว่า อินทโคปวณณนา ในที่นี้คำว่า อินทโคป (indagopaka) หมายถึง แมลงโคชินีล (Cochineal) หรือ “แมลงอิน

จี” แมลงชนิดนี้ให้สารสีแดงซึ่งคนไทยเรียกว่า สีแดงลิ้นจี่ (Monier-Williams 2005)

คุณสมบัติโดดเด่นในด้านสีสันทัน ประกอบด้วยสี ขาว เหลือง ทอง เงิน ดำ และแดงสลับกันเป็นลวดลายอันวิจิตร ต่อมาเรื่องราวของไพฑูรย์ชนิดนี้ได้รับการบรรจุเป็นไพฑูรย์ปฐมชาติชนิดพิเศษในตำราวรรณคดีของไทย²⁶ แก้วไพฑูรย์ชนิดนี้น่าจะเป็นหนึ่งในสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิด้วย ดังมีข้อความอ้างถึงแหล่งกำเนิดของมณีนีระ ณ ภูเขาเวปุลละ ปรากฏในอรรถกถารัตนสูตรโปรดสังเกตุว่าข้อความไม่ได้ระบุถึงคุณสมบัติเรื่องสี แต่ระบุถึงคุณสมบัติเรื่องแสงซึ่งพ้องกับข้อความในตัวอย่างที่ 14 และ 15

ตัวอย่างที่ 17 ข้อความพ้อง เรื่อง แก้วมณีจากภูเขาเวปุลละ จากอรรถกถาพุทธทศนิกาย

ตมปิ อุพพณมานิ มณีนตน์ อุปฺปชฺชติ ฯ โส โหติ มณีเวฬุริโย สุโก ชาตมา

อฏฺฐโส สุปริภมฺมโกโต อายามโต ลคฺคนาภิสทิสฺส เวปุลลปพฺพตา อากจฺฉติ ...

(ขุ.ขุ.อ. (บาลี) 16/230-231)

มณีนีระนะ ก็เกิดติดตามอัลสร์ตนะเมื่อนั้น มณีนั้นเป็นแก้วไพฑูรย์ งามโดยธรรมชาติ

แปดเหลี่ยม เจริญระโนอย่างดี โดยยาวก็เสมือนดุมแห่งจักร มาจากเวปุลลบรรพต

(ขุ.ขุ.อ. (ไทย) 39/238)

ตัวอย่างที่ 18 ขุททกนิกาย: นัจจชาดก

รุทํ มนุญฺญชฺ รุจิรา จ ปิณฺณชฺชิ เวฬุริยวณฺณปฏิกขา จ คีวา

พฺยวมมตฺตานิ จ เปกฺขณานิ นจฺเจน เต อีตฺริ โน ททามิตี ฯ

(ขุ.ชา.เอก. (บาลี) 27/32/11)

“เสียงของท่านก็เพราะ หลังของท่านก็งาม คอของท่านก็เปรียบดังสีแก้วไพฑูรย์

และหางของท่านก็ยาวดั่งว่า เราจะไม่ให้ลูกสาวของเราแก่ท่าน เพราะการรำแพนหาง”

(ขุ.ชา.เอก. (ไทย) 55/32/332-334)

ข้อความข้างต้น “เวฬุริย” ในคำสมาส “เวฬุริยวณฺณปฏิกขา” (เปรียบดังสีแก้วไพฑูรย์) เป็นคำที่นำมาเปรียบกับสีของขนคอนกยูง ซึ่งในภาษาบาลีนั้น ศัพท์คำหนึ่งที่ใช้เรียกนกยูงคือ นิลคีว (nīlagīva) ตามรูปศัพท์หมายถึง ผู้มีขนคอสีขาบ หรือ ผู้มีขนคอสีเขียวขาบ ไพฑูรย์ตามข้อความนี้จึงให้ข้อมูลเรื่องสี กล่าวคือ ไพฑูรย์มีสีขาบ หรือ สีเขียวขาบ

• อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ตัวอย่างที่ 19 ขุททกนิกาย: ทุติยปัฏฐิมาน (1)

ตตฺถ เวฬุริยมนฺติ เวฬุริยมนิมยฺ ฯ เวฬุริยมนินาม วิหฺรปพฺพตสฺส วิหฺรคามสฺส จ อวิหฺเร อุปฺปชฺชนกฺมณิ ฯ

ตสฺส กิร วิหฺรคามภูฏาเน อากโร วิหฺรตสฺส ปน อวิหฺเร ภาตฺตา เวฬุริยนฺเตว ปณฺณายิตถ ฯ...

(ขุ.วิมาน.อ. (บาลี) 23/33-34)

“บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวฬุริยมนิ แปลว่า สำเร็จด้วยแก้วไพฑูรย์. แก้วมณีที่เกิดขึ้นไม่ไกลหมู่บ้านวิหระแห่ง

ภูเขาวิหระ ชื่อว่า แก้วไพฑูรย์. เขาว่าแก้วไพฑูรย์นั้นมิบ่อเกิดอยู่ที่หมู่บ้านวิหระ. แต่เพราะเกิดไม่ไกล

หมู่บ้านวิหระ จึงปรากฏชื่อว่า เวฬุริยะ แก้วไพฑูรย์.”... (ขุ.วิมาน.อ. (ไทย) 48/41)

²⁶ “จะกล่าวกำเนิดไพฑูรย์อันบังเกิดแทบเชิงเขาวิบูลบรรพต และบังเกิดในบ่อแก้วทั้งหลายต่าง ๆ อันว่าไพฑูรย์อันชื่อมโนหรไพฑูรย์นั้น มีแสงขนานกันหลายสีดุจดังเอาดอกไม้ทุก ๆ พรรณแกมกันสลับหลายสี ดังเอาดอกไม้เผื่อนประดับคล้อยคล้ายเห็นลายด่างขาวเขียวดั่งแมลงเต่าทอง ลายทั้งผองได้ ๕-๖ สิ่ง ไพฑูรย์จำพวกนี้มีสกุลสูง เหมือนดังไพฑูรย์อันบุรณากาสูรถือไปเล่นสกามีชัยชนะแก่ท้าวทนต์ไชยโกรพภยราช...” (Phraya Suriyawong Montri et al. 1978, 40)

ข้อความตอนนี้นำให้ผู้วิจัยนึกถึงเรื่องราวการกำเนิดไพฑูรย์ในตำรารัตนปริกาษาของพุทธภิกษุ ซึ่งสืบทอดมาในศรชปุราณะและยุคกัลปตรด้วย เมื่อนำข้อความฝ่ายบาลีไปเปรียบเทียบกับรัตนปริกาษาสันสกฤตก็พบว่ามีใจความใกล้เคียงกันมาก รัตนปริกาษาของพุทธภิกษุกล่าวถึงแหล่งกำเนิดไพฑูรย์ดังนี้

ตัวอย่างที่ 19x ข้อความพ้อง เรื่อง แหล่งกำเนิดไพฑูรย์ จากรัตนปริกาษา

avidūre vidūrasya girer uttūṅgarodhasaḥ |
koṅgavālikasīmānte maṇes tasyākaro 'bhavat || BRP. 199 ||
 “ไม่ไกลมากนักจากภูเขาวิฑูรที่มีไหล่เขาสูง เหมือนของอัญมณีไพฑูรย์
 เกิดขึ้นแล้ว ณ ชายแดนของแคว้นโกงคะและวาลิกะ”

ตัวอย่างที่ 20 ขุททกนิกาย: ทุติยปิฎกวิมาน (2)

ต ปน มยุรคิรวณณ วา โหติ วายสพตตวณณ วา สนิทฺธเวณฺณปตตวณณ
 วา ฯ อิธ ปน มยุรคิรวณณ เวทิตพฺพ ฯ ...

(ขุ.วิมาน.อ. (บาลี) 23/34)

“ส่วนแก้วไพฑูรย์นั้น มีสีดั่งขนคองกยง สีดั่งใบกฤษณา หรือสีดั่งใบไม้ที่วาววาม
 แต่ในที่นี้พึงทราบว่ามีสีดั่งขนคองกยง”²⁷

ความข้างต้นนี้เป็นส่วนที่ต่อเนื่องมาจากความในตัวอย่างที่ 19ก ตามเอกสารดั้งเดิม เนื้อความระบุสีที่พบได้ในไพฑูรย์จำนวน 3 สี คือ สีดั่งขนคองกยง สีดั่งใบกฤษณา และสีดั่งใบไม้ที่วาววาม ในบริบทนี้เลือกใช้ความหมาย “สีดั่งขนคองกยง” ซึ่งสอดคล้องกับสีที่ระบุไว้ในตัวอย่างที่ 18

ตัวอย่างที่ 21 ขุททกนิกาย: สุปปารกชาดก

ยถา นโฬ จ เวฬุ จ สมฺมทฺโท ปฏฺฐิตสฺสติ
 สุปฺปารกนตฺตํ ปุจฺฉาม สมฺมทฺโท กตโม อยนฺติ
 คายา ตสฺสปิ นามํ ปุจฺฉิสฺสุ ฯ มหาสฺสโต ตํ อนนฺตรคากาย กเถสิ
 ภรฺกจฺฉา ปยาตานิ วาณิชาเน ธเนสินิ
 นาวาย วิปฺปนฺนุชาย นพฺมาสิตี วุจฺจตีติ ฯ
 ตลฺหิ ปน สมฺมทฺเท มสฺสารคฺคฺลเวฬุริยํ อุสฺสนนํ โหติ ฯ โส ตํปิ อุปาเยน คากาเปตฺวา
 นาวาย ปกฺขิปาเปสิ ฯ อปโร นโย นโฬติ วิจฺฉิกนโฬ กกฺกฏกนโฬปิ โส รตฺตวณฺโณ
 โหติ ฯ เวฬุติ ปน ปวาลสฺสเวตํ นามํ โส จ สมฺมทฺโท ปวาลสฺส อุสฺสนนํ รตฺโตภาโส
 อโฬสิ ฯ ตลฺมา ยถา นโฬ จ เวฬุ จาติ ปุจฺฉิสฺสุ ฯ

(ขุ.ชา.อ. (บาลี) 33/78)

²⁷ ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอคำแปลใหม่ เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับคำแปลบางคำในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยเฉพาะ *วายนสพตตวณณ* ซึ่งแปลว่า *สีคล้ายใบมะคำดีควาย* และ *สนิทฺธเวณฺณปตตวณณ* ซึ่งแปลว่า *สีคล้ายใบไม้อันสนิท* (ดูรายละเอียดใน ขุ.วิมาน.อ. (ไทย) 48/41) สำหรับคำที่ขีดเส้นใต้ในนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงความหมายตามพจนานุกรมสันสกฤตของเซอร์ โมนีเยร์ วิลเลียมส์ ซึ่งให้ความหมายของศัพท์ดังนี้

- vāyasa (ว., ส. วายส) หมายถึง ไม้กฤษณา (Agallochum or fragrant aloe)

- snigdha (ว. สนิทฺธ, ส. สนิคฺธ) หมายถึง สลื่นเป็นมัน (unctuous, oily), เป็นมันเงา มันขลิบ (glossy) (Monier-Williams 2005, 942, 1267)

ในบริบทของศาสตร์แห่งอัญมณีใช้บ่งถึงลักษณะพื้นผิว แต่เนื่องจากในบริบทของวรรณคดีมักใช้พรรณนาลักษณะของแสง ในที่นี้ผู้วิจัยจึงขอแปลว่า วาววาม

“ ‘ทะเลนี้ปรากฏเหมือนไม้้อและไม้ไผ่ พวกข้าพเจ้าขอถามท่านสุปารกะ ทะเลนี้ชื่ออะไร.’
พระมหาลัทธิบอกท้องทะเลตอนนั้น ด้วยคาถาต่อไปว่า ‘เมื่อท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพ่อค้าแสวงหาทรัพย์
ออกจากท่าชื่อว่า ฤกษ์จะ ครั้นเรือแล่นไปผิดทาง มาถึงทะเลตอนนีเราเรียกกันว่า นหมาลี.’
ก็ในทะเลตอนนั้น มีมรกตและไพฑูรย์มากมาย ท่านคงให้ชนไล่เรือ ด้วยอุบายดุจกัน. อีกนัยหนึ่ง
บทว่า นโห คือ ไม้้อแมลงปอง ไม้้อปูก็เรียก ไม้้อชนิดนั้นมีสีแดง. ส่วนที่ว่าไม้ไผ่นั้นเป็นชื่อ
ของแก้วประพาสนั่นเอง และท้องทะเลตอนนั้นมากมายด้วยแก้วประพาส จึงได้มีแสงแดงฉาย.
เหตุนี้ พวกพ่อค้าจึงพากันถามว่า เหมือนไม้้อและไม้ไผ่.”

(จุ.ชา.อ. (ไทย) 60/102)

ตามท้องเรื่องบรรยายว่า สุปารกะพร้อมลูกเรือเดินทางผ่านท้องทะเลต่าง ๆ พร้อมกันนั้นได้ชนแก้วมณีมีค่าได้ทะเล
บรรทุกใส่เรือไปด้วย ท้องทะเลต่าง ๆ มักมีชื่อเรียกสัมพันธ์กับลักษณะเด่นของสิ่งที่อยู่ใต้ท้องทะเลนั้น เมื่อถึงท้องทะเลที่ชื่อ
“นหมาลี” ท้องทะเลนั้นมีสีแดง ไม้้อ (บ. นพ) และไม้ไผ่ (บ. เวฬุ) ซึ่งเป็นสีของอัญมณีที่อยู่ใต้ทะเล คือ **มรกตและไพฑูรย์**
ตามลำดับ แต่เนื่องจากในทะเลนหมาลินั้นมีแก้วประพาสซึ่งเป็นอัญมณีสีแดงด้วย อรรถกถาจึงกล่าวแก่เพิ่มเติมอีกนัยหนึ่งว่า
นโห คือ ไม้้อแมลงปองหรือไม้้อปู ส่วน เวฬุ เป็นชื่อของแก้วประพาส ซึ่งทำให้ท้องทะเลนหมาลิมีสีแดง²⁸ อย่างไรก็ตาม
ความหมายหลักที่ใช้ในบทความนี้จะถือเอาความหมายดั้งเดิมเป็นสำคัญ ไม่ถือเอาความหมายตามอรรถกถา ทั้งนี้คัมภีร์
สัมโมหวินทนี อรรถกถาพระวิภังคปริกษในอภิสรรณปิฎก ในบทาตุวิภังคินิเทศ ก็มีคำอธิบายศัพท์ มสารคผล และ เวฬุริย ซึ่ง
พบในสุปารกชาดกด้วย ความว่า “เวฬุริยติ วสณณณณณ ... มสารคผลนติ กพรมณิ” (อภิ.วิ.อ. (บาลี) 47/103) “บท
ว่า เวฬุริโย (แก้วไพฑูรย์) ได้แก่ แก้วมณีมีสีเหมือนสีผิวไม้ไผ่ ... บทว่า มสารคผล (แก้วลาย) ได้แก่ เพชรตาแมว” (อภิ.วิ.อ.
(ไทย) 77/226) ฉะนั้น จึงสรุปว่า ไพฑูรย์ตามข้อความนี้แสดงคุณสมบัติด้านสี คือ **สีแดง(ผิว)ไม้ไผ่**

5.2 ไพฑูรย์ในงานนิพนธ์ภาษาสันสกฤต

ประกอบด้วยข้อมูลจากงานนิพนธ์ประเภทโกศะ กาวยะ ศาสตร และอิติहाส รายละเอียดมีดังนี้

5.2.1 งานนิพนธ์ประเภทโกศะ

งานนิพนธ์กลุ่มนี้ให้ข้อมูลอิริยาบถศัพท์และคำไวพจน์ที่ใช้เรียกอัญมณีไพฑูรย์ ได้แก่ *vālavāyaja* (Trik. 2.9.467; Hār. 2.27) และ *bālavāyaja* (Halāy. 2.175; H. 1063)²⁹ ความหมายตามรูปศัพท์คือ อัญมณีที่มาจากภูเขา “วาลวายะ” หรือ “พาลวายะ” คำทั้งสองเป็นคำที่สะท้อนความคิดเรื่องแหล่งกำเนิดไพฑูรย์ ซึ่งปรากฏในงานนิพนธ์ประเภทกาวยะหลายเรื่อง โดยเฉพาะงานของกาลิทาสและมาฆะ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในหัวข้อ 5.2.2

ในเรื่องการระบุที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของภูเขาวาลวายะนั้น ภรรตฤหริ (Bhartṛhari) กวีและปราชญ์ด้านภาษาสันสกฤตสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 5 กล่าวไว้ในตำราอธิบายไวยากรณ์สันสกฤตชื่อ วากยปทียะ (*Vākyapadīya*) มีใจความว่า นักไวยากรณ์น่าจะรู้จักดินแดนพาลวายะในชื่อ “วิทูระ” เช่นเดียวกับกรณีที่พักอาศัยเมืองพาราสีในชื่อ “จิตวาริ” (*Jitvarī*)

²⁸ นักวิชาการตะวันตกบางท่านถือเอาอรรถาธิบายนี้เป็นสำคัญ และได้เสนอคำแปล “มสารคผลเวฬุริย” ในชาดกนี้ว่า “ปะการัง” เป็นที่น่าสังเกตว่าในพจนานุกรมสันสกฤตยังมีคำที่สะกดคล้ายกับ มสารคผล คือ มสารคผล (musāragalva) หมายถึง แก้วประพาสชนิดหนึ่ง ส่วน มสารคผล* ไม่มีใช้ในภาษาบาลี - ผู้วิจัย

²⁹ ... *syād vaidūryam vālavāyajam* || Trik. 2.9.467 ||
... *vālavāyajam icchanti vaidūryamanim uttamāḥ* || Hār. 2.27 ||
... *ratna vasu maṇis tatra vaidūryam bālavāyajam* || H. 1063 ||
... *syād vaidūryam bālavāyajam* || Halāy. 2.175 ||

รวมถึงกรณีของคำว่า “วิศรณะ” (Viśravaṇa) กับ “รณะ” (Ravana) หมายถึงบุคคลคนเดียวกัน ในทางไวยากรณ์ คำศัพท์ *vidūra* ใช้แทนคำคำนาม *bālavāya* ซึ่งลงปัจจัย *syāñ* ตามหลัง ฉะนั้น นักไวยากรณ์จึงถือว่า *bālavāya* และ *vidūra* คือสิ่งเดียวกัน ในความเป็นจริง ไพฑูรย์มาจาก (เมือง) *bālavāya* และมีการนำไปจัดแต่งที่ (เมือง) *vidūra* แต่โดยสรุปแล้ว จะถือว่า *bālavāya* กับ *vidūra* เป็นสถานที่เดียวกันหรือไม่นั้น ไม่เป็นปัญหาแต่อย่างใด (Iyer 1977, 76)³⁰

นอกจากนี้ ในปี ค.ศ.1882 แมกซ์ มิลเลอร์ (Max Müller) ได้เสนอข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของศัพท์ไพฑูรย์ในบทความเรื่อง *India: what can it teach us?* ความตอนหนึ่งระบุว่า ไพฑูรย์นอกจากจะเป็นชื่อเรียกอัญมณีชนิดหนึ่งแล้วยังเป็นชื่อของภูเขาหรือเมืองอันเป็นที่ตั้งของเหมืองไพฑูรย์ มิลเลอร์ได้รวบรวมความเห็นและข้อสันนิษฐานจากนักวิชาการตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบันมานำเสนอ แต่ไม่ได้ให้ข้อสรุปว่า พาลวายะ หรือ วิฑูระ แท้จริงแล้วคือสถานที่แห่งใด ประเด็นสำคัญมีดังต่อไปนี้

(1) วราหมิหระ ผู้แต่งตำราโหราศาสตร์ ชื่อ พลหัตสัหิตา (c. 6th cent.) ระบุว่า เหมืองไพฑูรย์อยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย (VBS. 14.14)

(2) อรรถกถาของอุณาหิสูต (Uṇā. 2.20) และอรรถกถาของตำราไวยากรณ์ “อัษฎายายี” (Pāṇ. 4.3.84, 6.2.77) ของปานิณี ระบุว่า วิฑูระ (Vidūra) มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ พาลวายะ (Bālavāya) ว่ากันว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของเหมืองไพฑูรย์ ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขา

(3) กาศยายนะ (300 B.C.) เสนอว่า ไพฑูรย์ไม่ได้มาจากภูเขาวิฑูระที่ตั้งที่ปานิณีสั่ง หากแต่มาจากภูเขาพาลวายะ และถูกส่งไปเจียรไนหรือขัดแต่งที่ภูเขาวิฑูระ

(4) Burnouf (19th cent.) พยายามชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงบางประการระหว่างคำสันสกฤต *vaidūrya* กับชื่อภูเขา *Belur-tāgh*³¹ (Müller 1882, 266-267)

5.2.2 งานนิพนธ์ประเภทกาวยะ (กวีนิพนธ์)

งานนิพนธ์ประเภทกาวยะให้ข้อมูลในเรื่องการกำเนิดและคุณสมบัติของไพฑูรย์ มีรายละเอียดดังนี้

ตัวอย่างที่ 22 กุมารสมภพ ของ กาลิทาส

tayā duhitṛā sutarām savitrī sphurat prabhāmaṇḍalayā cakāṣe |
vidūrabhūmir navameghaśabdād udbhinnayā ratnaśalākayeṇa || Kum. 1.24 ||

ฉันทบทนี้เป็นการพรรณนาทัศนียภาพของแผ่นดินและภูเขา โดยมีพระนางปฤถ्वีและพระนางปารวตีเป็นบุคลาธิษฐาน มีใจความว่า “พระนางปฤถ्वีแผ่รัศมีเจิดจ้าเพราะพระนางปารวตีผู้เป็นธิดานั้นมีมณฑลแสงระยิบระยับแพรวพราว เปรียบเสมือนแผ่นดินแห่งภูเขาวิฑูระส่องแสงเจิดจ้าเพราะเหตุแห่งเสียงของเมฆใหม่ (เมฆฝน)” บทกวีนี้ไม่ได้กล่าวถึงศัพท์ไพฑูรย์ (*vaidūrya/vaidūrya*) โดยตรง ทว่ามียบ่งถึงความคิดเรื่องการกำเนิดไพฑูรย์ ซึ่งแสดงชัดเจนยิ่งขึ้นในตัวอย่างบทกวีต่อไป

ตัวอย่างที่ 23 ฤตส์หาร ของ กาลิทาส

prabhinnavaidūryanibhais tṛṇāṅkuraiḥ samācitā protthitakandalīdalaiḥ |
vibhātī śukletararatnabhūṣitā varāṅganeva kṣitir indragopakaiḥ || Rtus. 2.5 ||

³⁰ *Bālavāyo vidūram ca prakṛtyantaram eva vā |*
na vai tatreti ced brūyāj jīvarivād upācaret || VP. 179 ||

³¹ Belur-tāgh เป็นเทือกเขาที่ตั้งอยู่ในทวีปเอเชียกลางบริเวณที่ราบสูงพามีร์ และเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำสำคัญของภูมิภาคเอเชียกลาง ดูเพิ่มเติมใน The Indian Historical Quarterly Vol. XXXIV หน้า 134 เข้าถึงได้จาก <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.99778/page/n174>

จากคำประพันธ์ กวีพรรณนาสภาพของแผ่นดินในฤดูฝนโดยเปรียบเทียบกับหญิงงามผู้สวมอัญมณีหลากหลายสี ส่วนที่เกี่ยวกับไพฑูรย์คือข้อความที่พรรณนาว่า แผ่นดินนั้นปกคลุมด้วย**หย้าอ่อนซึ่งดูประหนึ่งหน่อของแก้วไพฑูรย์ที่ผุดขึ้นมา** ในที่นี้ ไพฑูรย์เป็นอุปมาของหย้าอ่อนที่ผุดขึ้นในยามที่เมฆฝนก่อตัว ข้อความนี้จึงถือว่าเป็นการให้ข้อมูลการกำเนิดไพฑูรย์

ตัวอย่างที่ 24 ศิคุปาลวระ ของ มาฆะ (1)

*uragendramūrdharuharatnasamnidher
muhurunnatasya rasitaiḥ payomucaḥ |
abhavan yadaṅgaṇabhuvah samucchvasan-
navavālavāyajamaṇisthalāṅkurāḥ || Śis. 13.58 ||*

คำประพันธ์นี้มีความว่า หน่อที่ผุดขึ้นมาจากพื้นดินนั้น คือ **อัญมณีเกิดใหม่จากภูเขาาลวายะ** ซึ่งผุดขึ้นมาจากวิมานของนางอัปสร นั่นคือ เมฆที่ลอยตัวขึ้นสูงเคียงแก้วมณีที่ผุดขึ้นในเศียรของพญานาคพร้อมกับส่งเสียงกึกก้องซ้ำแล้วซ้ำเล่า ในหัวข้อ 5.2.1 ได้กล่าวมาแล้วว่า ภูเขาาลวายะเป็นแหล่งกำเนิดไพฑูรย์ ฉะนั้น ในที่นี้อัญมณีเกิดใหม่จากภูเขาาลวายะจึงหมายความว่า ไพฑูรย์ ซึ่งเป็นความเปรียบของหย้าอ่อนในทำนองเดียวกันกับกวีนิพนธ์บทที่แล้ว และข้อความนี้ก็นับเป็นการให้ข้อมูลการกำเนิดไพฑูรย์อีกด้วย

ในความเห็นของผู้วิจัย กำเนิดไพฑูรย์ในกวีนิพนธ์ทั้งสามบทข้างต้นนี้สัมพันธ์กับกำเนิดไพฑูรย์ในรัตนปริกาของพุทธภิกษุซึ่งระบุว่า เสียงร้องคำรามของพลาสุรทำให้เกิดอัญมณีไพฑูรย์ที่มีแสงแวววาวน่าอภิรมย์และมีหลากหลาย (BRP. 200)³² พลาสุร ซึ่งก็คือ อสูรละ (vala) ในปกรณัมของคัมภีร์พระเวทนั้นเป็นบุคลาธิษฐานของเมฆฝน มีกำเนิดเป็นพญางู พลาสุรเป็นผู้กักกันโคของพระอินทร์อันเป็นสัญลักษณ์ของแสงสว่างและน้ำฝน จนทำให้โลกเกิดความแห้งแล้ง ต่อมาพลาสุรได้ถูกพระอินทร์สังหาร โลกมนุษย์จึงมีแสงสว่างปรากฏและมีฝนตกลงมาอีกครั้ง **เสียงคำรามร้องของอสูรแท้จริงแล้วก็คือ เสียงกึกก้องของเมฆฝนตั้งเค้าตามคำอธิบายในกวีนิพนธ์นั่นเอง** นอกจากนี้ เรื่องราวกำเนิดไพฑูรย์ดังกล่าวยังเป็นที่มาของศัพท์สันสกฤตที่มีความหมายเหมือนอัญมณีไพฑูรย์ คือ *prāvṛṣyam*, *abhraroham* (lit. อัญมณีที่เกิดจากเมฆฝน) และ *kharābdāṅkurakam* (lit. อัญมณีที่เป็นหน่อของเมฆก่อนหนา) (Rāj. 13.190) สิ่งนี้นับว่าสะท้อนให้เห็นถึงความคิดเรื่องกำเนิดไพฑูรย์ที่สืบเนื่องกันอยู่ในภาษาและวรรณคดีสันสกฤต

ตัวอย่างที่ 25 ศิคุปาลวระ ของ มาฆะ (2)

*ratau hriyā yatra niśāmya dīpāñ jālāgatābhyo 'dhigrhaṁ grhinyah |
bibhyur biḍālekṣaṇabhīṣaṇābhyo vaidūryakuḍyeṣu śaśidyutibhyaḥ || Śis. 3.45 ||*

“ณ ที่แห่งนั้น ครั้นเมื่อบรรดานายหญิงที่อยู่ในเรือนพากันดับตะเกียงแล้วด้วยความสะเทือนอาย
ในยามระเริงรัก พวกนางก็เกิดความสะพรึงกลัวแสงจันทร์ที่สาดส่องเข้ามายังหน้าต่างลูกกรง
ไปกระทบที่กำแพงแก้วไพฑูรย์ มีความน่ากลัวประหนึ่งตาแมว”

ตัวอย่างนี้เป็นตัวอย่างที่นักวิชาการอ้างอิงกันมากในการอธิบายลักษณะของไพฑูรย์ในวรรณคดีอินเดีย เนื้อหาที่เกี่ยวกับไพฑูรย์คือข้อความที่พรรณนาว่า แผ่นดินนั้นปกคลุมด้วย**หย้าอ่อนซึ่งดูประหนึ่งหน่อของแก้วไพฑูรย์ที่ผุดขึ้นมา** ในที่นี้ ไพฑูรย์เป็นอุปมาของหย้าอ่อนที่ผุดขึ้นในยามที่เมฆฝนก่อตัว ข้อความนี้จึงถือว่าเป็นการให้ข้อมูลการกำเนิดไพฑูรย์

³² ข้อความขึ้นต้นว่า *asyaiva dānavapater ...* นอกนั้นเหมือน YKT. 121:70 (ดูตัวอย่างที่ 2 ของบทความนี้)

ด้วยความไม่รู้ หญิงสาวเหล่านั้นก็นึกว่าภาพที่เห็นเป็นตาแมวจริง ๆ³³ ตามอรรถาธิบาย คำ *jāla* ใน *jālagatābhyas* มีความหมายเหมือนกับ *gavākṣa* “ตาแมว” อันหมายถึงหน้าต่างลูกกรง (Lattice Window) ภาพสะท้อนลักษณะคล้ายตาแมวที่พรรณนาในบทประพันธ์นั้นแท้จริงแล้วเป็นเงาอันเกิดจากการที่แสงจันทร์ส่องผ่านหน้าต่างที่มีลูกกรงเข้าไปตกกระทบที่กำแพงแก้วไฟฑูรย์ นักวิชาการภาษาและวรรณคดีสันสกฤตบางท่านคงตีความภาพเงาสะท้อนบนกำแพงแก้วไฟฑูรย์ว่ามีลักษณะเทียบเคียงได้กับไฟฑูรย์ที่มีปรากฏการณ์เลี้ยวแสง (Chatoyancy) ลักษณะคือมีลำแสงเป็นเส้นพาดกึ่งกลางเม็ดพลอย สามารถกลอกกลิ้งไปมาได้คล้ายตาแมว ในที่สุดต่างก็ลงความเห็นว่า ไฟฑูรย์น่าจะเป็นแก้วตาแมว (Cat’s eye) ในการนี้รวมถึง Louis Finot (1896) ผู้แปลศัพท์ *vaidūrya* ในรัตนปริกษาฉบับพุทธภูมิว่า *Ciel-de-chat* (ท. แก้วตาแมว) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นต่างไปว่า บทกวีนี้เป็นเพียงการเล่นความหมายระหว่างไฟฑูรย์ที่มีเงาสะท้อนของแสงจันทร์กับจินตนาการของหญิงสาวในการเชื่อมโยงภาพที่เห็นกับตาแมว และโดยเหตุที่ภาพตาแมวบนกำแพงแก้วไฟฑูรย์เป็นเพียงเงาสะท้อนจากแสงที่ส่องผ่านวัตถุอื่น มิใช่ลักษณะของไฟฑูรย์ที่เลี้ยวแสงได้เองโดยธรรมชาติ บทกวีนี้จึงไม่ใช่คำอธิบายคุณสมบัติโดยกำเนิดของไฟฑูรย์ และแม้ว่าตัวอย่างที่ 25 จะไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของไฟฑูรย์โดยตรง แต่อย่างน้อยเราก็ได้เห็นลักษณะของการนำอัญมณีไฟฑูรย์ไปใช้ในการสร้างจินตภาพในงานกวีนิพนธ์สันสกฤต

ตัวอย่างที่ 26 เมฆุต ของ กาลิทาส

vāpī cāsmīn marakataśilābaddhasopānamārgā
haimaiḥ syūtā kamalamukulaiḥ snigdhavaidūryanālaih ... || Megh. 2.73 ||

“สระน้ำมีทางเดินเป็นชั้นบันได้ประดับด้วยศิลามรกต ระคนด้วยดอกบัวสีทอง ซึ่งมีก้านบัวดั่งไฟฑูรย์ที่วาววาม”

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการนำไฟฑูรย์มาเปรียบกับก้านบัว โดยธรรมชาติแล้วก้านบัวมีสีเขียว ส่วนไฟฑูรย์มีลักษณะเด่นคือมีแสงวาววาม เมื่อประมวลความหมายแล้วจึงอนุมานได้ว่า ตัวอย่างนี้สะท้อนคุณสมบัติทางกายภาพของไฟฑูรย์ทั้งด้านสีและแสง โดยมากตัวอย่างความเปรียบบอกคุณสมบัติมักพบในงานนิพนธ์ประเภทศาสตร์และอิตีหาส ซึ่งจะนำเสนอในหัวข้อถัดไป

5.2.3 งานนิพนธ์ประเภท ศาสตร์ และ อิตีหาส

บริบทของคำ “ไฟฑูรย์” ที่ผู้วิจัยสำรวจพบในงานนิพนธ์ประเภทศาสตร์และอิตีหานั้น โดยมากเป็นการนำสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในธรรมชาติ โดยเฉพาะพืช สัตว์ และสภาพแวดล้อม ไปเปรียบเทียบกับไฟฑูรย์ด้วยกลวิธีการอุปมา กล่าวคือ สิ่งที่ถูกเปรียบนั้นมีคุณสมบัติเทียบได้กับสิ่งที่นำมาเปรียบ ลักษณะเช่นนี้ตรงกันข้ามกับที่พบในรัตนปริกษาซึ่งนำไฟฑูรย์มาเปรียบเทียบกับสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบความเปรียบที่สะท้อนลักษณะทางกายภาพของไฟฑูรย์อย่างชัดเจนซึ่งจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ตามประเภทของความเปรียบ ได้แก่ กลุ่มความเปรียบเกี่ยวกับพืช สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สัตว์ และลักษณะของบุคคลในวรรณคดี

(1) กลุ่มความเปรียบเกี่ยวกับพืช กลุ่มข้อมูลนี้เป็นการนำส่วนประกอบของพืช เช่น ใบ ดอก ก้าน ลำต้น ไปเปรียบกับไฟฑูรย์ในเรื่องของสีและแสง ตัวอย่างที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

ตัวอย่างที่ 27 พุทฺธสํหิตา ของ วราหมิหิระ (c. 6th cent.) (1) : ว่าด้วยตาน้ำ

vaidūryamudgāmbudamecakābhā ... jñeyā śilā bhūrisamīpatoyā || VBS. 54.107 ||

“พึงทราบเถิดว่า ศิลาที่มีสีเขียวดั่งไฟฑูรย์ ถั่วเขียว และเมฆ ย่อมบ่งชี้ว่ามีน้ำมากในละแวกนั้น”

³³ ... yāni vaidūryakuḍyāni vaidūryamanibhittayas tatra yā gavākṣapraṇiṣṭās candrabhāṣas tābhyah kāmīnyo bibhayām? babhūvuh | nanu jyotsnāto bhayaṃ kīdrśam ity āha biḍālekṣaṇabhīṣaṇābhyā iti | vaidūryā hi śikhikaṇṭhaharitaravarnāś tatsamparkāt ca jyotsnā kācaryam āgatā, atas ca mugdhatvāt jānate mārjāranetrāṇyetāni | ...

ตัวอย่างที่ 28 มหาภารตะ (c. 6th cent.) (1) : วนบรรพ

... *nadīś ca bahulāvartā nīlavaidūryasamṇibhāḥ* || MBh. 3.39.17 ||

“...กระแสน้ำไหลเชี่ยวดุราวกับไพฑูรย์สีขาบ”

ตัวอย่างที่ 29 มหาภารตะ (2) : วนบรรพ

vaidūryavarāṇālaiś ca bahucitrair manoharaiḥ (padmaiḥ) ... || MBh. 3.151.6 ||

“(ดอกบัว) ที่มีหลากสิ่งงดงาม มีก้านบัวประหนึ่งไพฑูรย์อันล้ำเลิศ”

ตัวอย่างที่ 30 มหาภารตะ (3) : อุทโยคบรรพ

vaidūryaharītānīva pravālarucirāṇi ca (veśmāni) ... || MBh. 5.98.10 ||

“(ปราสาททั้งหลาย) มีสีเขียวครามดั่งแก้วไพฑูรย์ และเรือเร่เรือจุกแก้วประพาฬ”

ตัวอย่างที่ 31 มหาภารตะ (4) : อุทโยคบรรพ

vaidūryāṅkurakalpāni mṛdūni haritāni ca | carantī śaṣpamukhyāni tiktāni madhurāni ca || MBh. 5.118.9 ||

“(นางมาธวี) บริโภคอาหารหลักคือหญ้าอ่อน ซึ่งมีสีเขียวเสมือนหน่อของแก้วไพฑูรย์”

ตัวอย่างที่ 32 มหาภารตะ (5) : โทณะบรรพ

... *(puṇḍarikākṣaḥ) samastāra śubhāṃ śayyāṃ darbhair vaidūryasamṇibhaiḥ* || MBh. 7.56.1 ||

“... (พระผู้มีพระเนตรดั่งดอกบัว คือ พระกฤษณะ) ลาดที่นอนอันงามด้วยหญ้าทรรณะซึ่งมีสีดั่งไพฑูรย์”

ตัวอย่างที่ 33 มหาภารตะ (6) : อนุศาสนบรรพ

... *vaidūryavarṇasadrśaiḥ padmapatrair athāvṛtām* || MBh. 13.95.15 ||

“...ใบบัวมีสีดั่งแก้วไพฑูรย์...”

ตัวอย่างที่ 34 รามายณะ (1) : อโยธยากาณฑ์

... *(bhūmiḥ) śādvalair bahubhiś channā nīlavaidūryasamṇibhaiḥ* || R. 2.85.26 ||

“...(แผ่นดิน) ปกคลุมด้วยหญ้าจำนวนมากซึ่งเปรียบดั่งไพฑูรย์สีขาบ”

ตัวอย่างที่ 35 รามายณะ (2) : อโยธยากาณฑ์

nīlavaidūryavarṇāṃś ca mṛdūn yavasasaṃcayān | nīrvāpārthaṃ paśūnāṃ te dadṛśus tatra sarvaśaḥ || R. 2.85.73 ||

“ณ ที่แห่งนั้น เขาทั้งหลายได้เห็นพ่อนหญ้าทั้งหลายอันอ่อนและมีสีขาบดั่งไพฑูรย์ ซึ่งใช้เพื่อเป็นอาหารของปศุสัตว์”

ตัวอย่างที่ 36 รามายณะ (3) : อารัณยกาณฑ์

... *lūnāś ca pathi dṛśyante darbhā vaidūryavarcaśaḥ* || R. 3.10.48 ||

“... พวกเขาเห็นหญ้าทรรณะที่ถูกตัดอยู่ริมทางเดินมีสีดั่งไพฑูรย์”

ตัวอย่างที่ 37 รามายณะ (4) : อารัณยกาณฑ์

... *vaidūryapraracchadām drakṣyase śālmalīm ...* || R. 3.51.19 ||

“...ท่านจะเห็นต้นจ้าวซึ่งมีใบดั่งไพฑูรย์อันล้ำเลิศ...”

ตัวอย่างที่ 38 รามายณะ (5) : กิษกินธากาณฑ์

... *nīlavaidūryapatrādhyā nadyas tatra sahasraśaḥ* || R. 4.42.39 ||

“...แม่น้ำทั้งหลายนับพันสายเกลื่อนกล่นไปด้วยใบไม้(ซึ่งมีสีดั่ง)ไพฑูรย์สีขาบ”

ตัวอย่างที่ 39 รามายณะ (6) : กิษกินธากาณห์

... *nīlavaidūryavarṇāś ca padminīḥ patagāvṛtāḥ* ... || R. 4.49.21 ||

“...และกอบัวที่มีผู้จนกรายล้อมนั้นมียี่ดั่งไพฑูรย์สีขาบ...”

ตัวอย่างที่ 40 รามายณะ (7) : สุนทรกานท์

atha vaidūryavarṇeṣu sādvaṇeṣu mahābalaḥ ... || R. 5.1.2 ||

“...ในทุ่งหญ้าซึ่งมียี่ดั่งไพฑูรย์...”

ตัวอย่างที่ 41 รามายณะ (8) : อุตตรกานท์

... *vaidūryamaṇisaṃnibhaiḥ sādvalaiḥ* ... || R. 7.41.9 ||

“... มีทุ่งหญ้าซึ่งเปรียบเสมือนแก้วไพฑูรย์ ...”

(2) กลุ่มความเปรียบเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ดวงดาว ท้องฟ้า สายน้ำ

ตัวอย่างที่ 42 พุทธสัหิตา (2) : ว่าด้วยเวลาสนธยา

kuvalayavaidūryāmbujakiñjalkābhā prabhañjanonmuktā | sandhyā karoti vṛṣṭim ravikiraṇodbhāsītā sadyaḥ || VBS. 30.20 ||

“สนธยาที่แล่นออกมาจากพายุ ซึ่งดูราวกับ (สี) บัวขาบ ไพฑูรย์ และใยบัว (และ) เจ็ดจ้าวด้วยรัศมีของพระอาทิตย์ในยามเดียวกัน ย่อมจะมีฝนตก”

ตัวอย่างที่ 43 พุทธสัหิตา (3) : ว่าด้วยดวงอาทิตย์เลียนแบบ

pratisūryakaḥ praśasto divasakṛḍṛtuvarṇasaprabhaḥ snigdhaḥ | vaidūryanibhaḥ svacchaḥ śuklāś ca kṣemasaubhikṣaḥ || VBS. 37.1 ||

“ดวงอาทิตย์เลียนแบบ³⁴ที่เป็นมงคลจะมีสีเหมือนสีตามฤดูกาลของดวงอาทิตย์ มีแสงวาววามดั่งไพฑูรย์ ใส สว่าง นำมาซึ่งความสุขและพลาหารอันอุดมสมบูรณ์”

ตัวอย่างที่ 44 พุทธสัหิตา (4) : ว่าด้วยทางโคจรของดาวเสาร์

(sūryātmajaḥ) vaidūryakāntivimalaḥ śubhakṛt prajānām || VBS. 10.21 ||

“(ดาวเสาร์) ที่ให้โชคแก่ผู้คนทั้งหลาย ย่อมใสสะอาดดั่งแสงของไพฑูรย์”

ตัวอย่างที่ 45 พุทธสัหิตา (5) : ว่าด้วยการทำนายการเกิดฝนตกกะทันหัน

... *durnirīkṣyo 'tidīptyā drutakanakanikāśaḥ snigdhavaidūryakāntiḥ (vivasvān)* ... || VBS. 28.3 ||

“...(ดวงอาทิตย์) ที่มีแสงเจิดจ้ายากที่จะมองเห็น ดูประหนึ่งทองคำที่ถูกหลอมเหลว มีรัศมีดั่งไพฑูรย์ที่วาววาม...”

ตัวอย่างที่ 46 พุทธสัหิตา (6) : ว่าด้วยลักษณะของดาบ

... *(khaḍgaḥ) vaidūryakanakavidyutprabho jayārogyavṛddhikaraḥ* || VBS. 49.22 ||

“(ดาบ) ที่มีประกายแสงดั่งไพฑูรย์ ทองคำ และสายฟ้า จะนำมาซึ่งชัยชนะ สุขภาพ และความเจริญรุ่งเรือง...”

ตัวอย่างที่ 47 มหาภารตะ (7) : วनบรรพ

... *(kuñjarāḥ) ete vaidūryavarṇābhaṃ kṣobhayanti mahatsaraḥ* || MBh. 3.155.77 ||

“... (ช้างทั้งหลาย) เหล่านี้ กวนสระน้ำอันกว้างใหญ่ให้ขุ่นจนดูประหนึ่งมียี่ดั่งไพฑูรย์

³⁴ ดวงอาทิตย์เลียนแบบ เป็นปรากฏการณ์ดวงอาทิตย์ทรงกลดรูปแบบหนึ่ง เกิดจากการที่แสงแดดตกกระทบผลึกน้ำแข็งในอากาศ เมื่อแสงเกิดการหักเหเห็นเป็นแถบแสงที่ดูสว่างมากคล้ายดวงอาทิตย์ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Mock Sun หรือ Parhelion (Buncha 2010, 64)

ตัวอย่างที่ 48 มหาภารตะ (8) : วนบรรพ

... *girinadīr vaiḍūryamaṇisaṃnibhaiḥ salilair* ... || MBh. 3.175.9 ||

“... แม่น้ำจากภูเขา มีสายน้ำประหนึ่งแก้วไพฑูรย์ ...”

ตัวอย่างที่ 49 รามายณะ (9) : กิษกินธากาณท์

vaiḍūryavimalaiḥ parṇaiḥ padmaś cākāśakuḍmalaiḥ ... || R. 4.13.17 ||

“(สระบัว) มีบัวซึ่งดอกบัวคลี่บาน มีใบบัวใสสะอาดดั่งไพฑูรย์

ตัวอย่างที่ 50 รามายณะ (10) : อารัณยกาณท์

(*sāgarānūpaṃ*) ... *vaiḍūryaprastaraṃ ramyaṃ snigdhaṃ sāgaratejasā* || R. 3.33.18 ||

“(ท้องทะเล) ... มีระนาบคือแก้วไพฑูรย์อันงามวาววาม เพราะไฟแห่งทะเล

ตัวอย่างที่ 51 รามายณะ (11) : ยุทธกาณท์

(*sāgaraḥ*) *snigdhaḥvaiḍūryasaṃkāśo jāmbūnadavibhūṣitaḥ* ... || R. 6.15.2 ||

“(มหาสมุทร) มีลักษณะราวกับไพฑูรย์ที่มีแสงวาววาม ประดับด้วยทองชมพู

(3) กลุ่มความเปรียบเกี่ยวกับสัตว์

ตัวอย่างที่ 52 พุทธสัหิตา (7) : ว่าด้วยลักษณะของเต่า

vaiḍūryatviṣṭhūlakaṇṭhas ... *ca śastaḥ (kūrmo)* || VBS. 63.3 ||

“(เต่า) ที่มีลักษณะดี ย่อมมีสีดั่งไพฑูรย์ มีลำคอโต...”

(4) กลุ่มความเปรียบเกี่ยวกับลักษณะของบุคคลในวรรณคดี

ตัวอย่างที่ 53 มหาภารตะ (9) : อาทิบรรพ

(*drupadasya kule kanyā*) *sarvalakṣaṇasaṃpannā vaiḍūryamaṇisaṃnibhā* ... || MBh. 1.61.97 ||

“(เทราปตี) สาวน้อยผู้เกิดในวงศ์วานของท้าวทฤบถ) ถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะทุกประการ (มีผิวพรรณ) ประหนึ่งแก้วไพฑูรย์”

ตัวอย่างที่ 54 มหาภารตะ (10) : วนบรรพ

tato vaiḍūryavarṇābho bhāṣayan sarvato diśaḥ |
yādoganavṛtaḥ śrīmān ājagāma jaleśvaraḥ || MBh. 3.42.5 ||

“จากนั้น พระवरุณผู้เป็นเจ้าแห่งน้ำ ผู้ทรงศรี เสด็จมาโดยมีเหล่าสัตว์น้ำเป็นบริวาร ทรงแผ่รัศมีสว่างไสวไปทุกทิศทุกทาง ประหนึ่งสีของแก้วไพฑูรย์

ตัวอย่างที่ 55 มหาภารตะ (11) : โทรณะบรรพ

... *dhvajam tu bhīmasenasya vaiḍūryamaṇilocanam* ... || MBh. 7.22.63*5-3 ||

“...ส่วนลักษณะเด่นของกิมเสน คือ มีดวงดาดั่งไพฑูรย์...”

ตัวอย่างที่ 56 มหาภารตะ (12) : ศานติบรรพ

... *vaiḍūryamaṇilocanaḥ mūṣakaṃ mandam udvīkṣya mārjāro lomaśo 'bravīt* || MBh. 12.136.65 ||

“...แมวโลมสะซึ่งมีดวงดาดั่งไพฑูรย์ มองหนูอย่างอ่อนโยนแล้วพูดว่า...”

ข้อมูลที่ได้จากงานนิพนธ์กลุ่มที่ไม่ใช่ตำราอรรถนิธานสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

งานนิพนธ์ ประเด็นที่น่าสนใจ	บาลี				สันสกฤต				
	พระสูตร (ที., สั.)	ชาดก (ขุ.)	อรรถกถา		โกศะ	กาวยะ	ศาสตร์	อิติहाส	
			(ขุ.)	(อภ.)				MBh.	R.
การกำเนิด									
เมฆฝน						✓			
แหล่งกำเนิด									
ภูเขาเวปุลละ			✓						
(แถบ)ภูเขาวิหุระ			✓						
(แถบ)ภูเขาาลวายะ					✓				
คุณสมบัติ: สี									
หลากสี		✓							
คำเรียกสี ขาบ/ เขียวคราม/ เขียว		✓					✓	✓	✓
ขนคอนกยูง (ขาบ)		✓	✓						
ใบไผ่ (เขียว)			✓						
ไม้ไผ่ (เหลือง/ เขียว/ น้ำตาล)			✓	✓					
ก้าน/ ใบ/ กอ ของบัว (เขียว)						✓		✓	✓
(ดอก) บัวขาบ							✓		
ใยบัว (สีขาวขุ่น)							✓		
หญ้า หุ่นหญ้า (เขียวอ่อน/ เขียวขจี)								✓	✓
ใบไม้ต่าง ๆ (เขียว)			✓						✓
น้ำในแหล่งน้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร (เขียว/ คราม)								✓	
อวัยวะของคนและสัตว์ เช่น ผิวพรรณ ดวงตา (ระบุไม่ได้)							✓	✓	
คุณสมบัติ: แสง									
ผุดผ่อง/ สุกใส/ ไสสะอาด	✓	✓					✓		
วาววาม/ แวววาว/ มีประกาย	✓					✓	✓		
ใบบัวที่ใสสะอาด							✓		✓
น้ำทะเล/ น้ำมหาสมุทร							✓		✓
ดวงอาทิตย์ ท้องฟ้า และดวงดาว		✓					✓		
อื่น ๆ		✓					✓	✓	

ตารางที่ 6 ภาพรวมสาระเกี่ยวกับไพฑูรย์ในงานนิพนธ์ที่ไม่ใช่รัตนปริกษา

6. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

บทความนี้ต้องการจะเผยให้เห็นว่า คำเรียกพลอย “ไพฑูรย์” ที่เรารู้จักหรือคุ้นเคยกันในภาษาไทยนั้น แท้จริงแล้วมีความหมายที่ละเอียดลออและมีเรื่องราวเบื้องหลังของความหมายที่ลึกซึ้ง แม้ว่าที่ผ่านมาได้มีผู้รู้นำเสนอข้อวินิจฉัยความหมายที่แท้จริงมาบ้างแล้ว แต่งานศึกษาเหล่านั้นยังไม่เข้าถึงหลักฐานที่สำคัญ โดยเฉพาะตำราว่าด้วยการตรวจสอบอัญมณี ข้อจำกัดดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการ “ตามรอย” ความหมายของ “พลอยไพฑูรย์” ทั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยตำราอัญมณีสันสกฤตเป็นเครื่องมือหลัก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความหมายของไพฑูรย์โดยตรงและมีแนวโน้มว่าจะให้ข้อมูลได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด และเพื่อให้ได้คำตอบที่รอบด้าน จึงคัดเลือกงานนิพนธ์อินเดียโบราณทั้งฝ่ายบาลีและสันสกฤตมาศึกษาร่วมด้วย ทั้งนี้งานนิพนธ์เหล่านี้พิจารณาแล้วว่ามิมีบริบทขัดแย้งความหมายของไพฑูรย์อย่างชัดเจน ในการเปรียบเทียบความหมายได้หยิบยกประเด็นร่วมระหว่างงานนิพนธ์แต่ละฉบับขึ้นมาเป็นกรอบของการเปรียบเทียบ จำนวน 3 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นการกำเนิดแหล่งกำเนิด และคุณสมบัติทางกายภาพ ถึงแม้รายละเอียดจากงานนิพนธ์แต่ละกลุ่มจะไม่ตรงกันทั้งหมด แต่ก็นับว่าข้อมูลมีความสอดคล้องและใกล้เคียงกันพอสมควร ในที่นี้มีข้อสังเกตว่างานนิพนธ์ภาษาบาลีให้ข้อมูลเกี่ยวกับไพฑูรย์ในลักษณะที่ใกล้เคียงกับตำรารัตนปริกษาสันสกฤตอย่างน่าสนใจ ในขณะที่งานนิพนธ์ภาษาสันสกฤตที่ไม่ใช่รัตนปริกษาให้ข้อมูลใกล้เคียงกับตำรารัตนปริกษาเป็นส่วนน้อย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสามารถพิสูจน์ได้ว่า สาเหตุแห่งความคลุมเครือในการแปลศัพท์ไพฑูรย์เกิดจากคุณสมบัติของไพฑูรย์ที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สีของไพฑูรย์นั้นมีได้มากกว่าหนึ่งสี หรืออาจมีสีที่กำกวมจนยากที่จะตัดสิน เช่น อยู่ในระหว่างเขียวกับขาว (น้ำเงินเข้ม) เขียวกับเหลือง ขาวชุ่นกับขาว ขาวกับดำ เป็นต้น ในความเห็นของผู้วิจัย หากพิจารณาคำอธิบายเฉพาะเรื่องสีและแสงซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน และเพิกเฉยต่อเงื่อนไขพิเศษเรื่องการเหลือบแสงแบบตาแมว การระบุชนิดของไพฑูรย์ให้ชัดเจนก็นับว่าเป็นเรื่องยาก แม้กระนั้นเมื่อนำข้อมูลจากงานนิพนธ์อินเดียโบราณไปเชื่อมโยงกับหลักวิชาอัญมณีวิทยาตามที่ได้เสนอมมาแล้วในบทนำ ผลที่ได้ก็ค่อนข้างแน่ชัดว่า ในภาพรวมนั้น อัญมณีที่มีคุณสมบัติทางกายภาพใกล้เคียงกับไพฑูรย์มากที่สุด คือ เบริล ซึ่งถ้าย้อนกลับไปเปรียบเทียบกับข้อวินิจฉัยของอัลเฟรด มาสเตอร์ และมารีแอน วินเดอร์ ตามที่นำเสนอในบทบทวนวรรณกรรม (หัวข้อใหญ่ที่ 2) ก็จะพบว่าสิ่งที่ผู้วิจัยค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับสิ่งที่นักวิชาการทั้งสองท่านเคยเสนอมาน

การ “ตามรอยพลอยไพฑูรย์” เพื่อที่จะค้นพบลักษณะที่แท้จริงของไพฑูรย์ในหลักฐานทางวรรณคดีครั้งนี้ คงพอจะทำให้ผู้อ่านได้เห็นสารัตถะของไพฑูรย์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างงานนิพนธ์ประเภทตำราอัญมณีกับงานนิพนธ์ในลักษณะอื่น ๆ โดยเฉพาะคัมภีร์ศาสนาและกวีนิพนธ์ อีกทั้งได้ประจักษ์ชัดว่าวรรณคดีทั้งสองประเภทนี้ต่างก็ส่องทางให้แก่กัน กล่าวคือ ทฤษฎีว่าด้วยไพฑูรย์ตามตำราอัญมณีได้ถูกถ่ายทอดมาสู่กวีนิพนธ์และคัมภีร์ศาสนา ในทางกลับกัน ความคิดเกี่ยวกับไพฑูรย์ในกวีนิพนธ์และคัมภีร์ศาสนาก็ได้ช่วยขยายความทฤษฎีว่าด้วยไพฑูรย์ในตำราอัญมณีให้กระจ่างยิ่งขึ้น ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นสิ่งที่ตอบโจทยคุณค่าของการศึกษาตำราอัญมณีอินเดียโบราณ ซึ่งไม่เพียงแต่ทำให้เราได้เรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการตรวจสอบอัญมณีของคนอินเดีย หากตำราอัญมณีนับเป็นเครื่องมือที่ช่วยตรวจสอบและวินิจฉัยข้อมูลด้านภาษาและวรรณคดีอินเดีย เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจในสภาพสังคมและวัฒนธรรมอินเดียโบราณอย่างแท้จริง

7. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานบัวซซ์ หัตถแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการพัฒนาบทความชิ้นนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี และขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิผู้อ่านประเมินบทความทุกท่านที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อบทความนี้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- Buncha Thanaboonsombut บัญชา ธนบุญสมบัติ. 2010. ‘Athit Songklod’ Krai wa Me Khae Wong Klom’ อาทิตย
ทรงกลด' ใครว่ามีแค่วงกลม? [Does 'Sun Halo' Have a Circular Shape Only?]. *Warasarn Technology*
Watsadu วารสารเทคโนโลยีวัสดุ [Journal of Materials Technology] 60: 61-80.
- Sakda Siripant ศักดา ศิริพันธุ์. 2009. *Anyamani nai Krueng Pradab* อัญมณีในเครื่องประดับ [Gems in Jewelry].
Bangkok: Darnsutha Press.
- Suriyawong Montri, Phraya, Wichatham, Phra Maha, Likhit Precha, Luang, Phakdi Jinda, Laung, & Chom สุริ
ยวงศ์มนตรี, พระยา, วิชาธรรม, พระมหา, ลิขิตปรีชา, หลวง, ภักดีจินดา, หลวง, และชม. 1978. *Tamra Nopparat*
ตำราณพรัตน์ [The Book of Ancient Lore of Nine Gems]. In *Anuson nai Ngan Praratchatan Ploengsop*
Nai Songsak Avutthagampreecha Lae Chapanakitsop Nangsao Sudhamma Avutthagampreecha
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายส่งศักดิ์ อาวุธกรรมปรีชา และฌาปนกิจศพ นางสาวสุธรรมา อาวุธกรรม
ปรีชา [The Book of Remembrance for the Royal Cremation of Mr. Songsak Avutthagampreecha and
the Cremation of Miss Sudhamma Avutthagampreecha], 31-49. Bangkok: Aroonprinting.
- Thai Industrial Standards Institute (TISI), Ministry of Industry สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม กระทรวง
อุตสาหกรรม. 1994. *Sab Banyat Anyamani* ศัพท์บัญญัติอัญมณี [Thai Coined Words on Gemstones].
Bangkok: TISI.
- Thailand Bible Society สมาคมพระคริสตธรรมไทย. 2014. *Anyamani nai Phra Khamphi* อัญมณีในพระคัมภีร์ [Gems
in Holy Bible]. In *Phra Christatham Khamphi Thai-Angkrit Songphan Sibsong* พระคริสตธรรมคัมภีร์ ไทย-
อังกฤษ 2012 [Holy Bible Thai-English 2012] (3rd ed.), 2623-2625. Bangkok: Thailand Bible Society.

ภาษาต่างประเทศ

- A Board of Scholars. 1978. *Ancient Indian Tradition and Mythology: The Garuḍa-Purāṇa Part I*. Delhi:
Motilal Banarsidass.
- Apte, Vaman S. 1890. *The Practical Sanskrit-English Dictionary: Containing Appendices on Sanskrit Prosody*
and Important Literary & Geographical Names in the Ancient History of India. Poona: Arya Vijaya
Press.
- Böhtlingk, O., & Roth, R. 1871. *Sanskrit Wörterbuch, herausgegeben von der Kaiserlichen Akademie der*
Wissenschaften. St. Petersburg: Eggers.
- Dauids, Caroline A. F. R. 1950. *The Book of the Kindred Sayings (Saṃyutta-Nikāya) or Grouped Suttas Part I*.
London: Pali Text Society.
- Dauids, T. W. R., & Stede, W. 1972. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. London: The Pali Text Society.
- Finot, Louis. 1896. *Les Lapidaires Indiens*. Paris: Librairie Émile Bouillon.

- Ghosh, Manomohan. 1950. *THE NĀṬYAŚĀSTRA: A Treatise on Hindu Dramaturgy and Histrionics Ascribed to BHARATA-MUNI (completely translated for the first time from the original Sanskrit with an introduction and various notes)* (Vol. I (Chapters I-XXVII)). Calcutta: The Royal Asiatic Society of Bengal.
- Goldman, R. P., & Goldman, S. J. S. 1996. *The Rāmāyaṇa of Vālmīki: an epic of ancient India* (Vol. 5). New Jersey: Princeton University Press.
- Gooneratne, E. R. 1913. *The Aṅguttara Nikāya of the Sutta Piṭaka Eka Duka and Tika Nipāta: Translated from the Pāli Text*. Galle: Lankaloka Press.
- Hare, E. M. 1935. *Aṭṭhanipāta, Mahāvagga*. London: Luzac.
- Iyer, K. A. S. 1977. *The Vākyapadīya of Bhartṛhari, Kāṇḍa II : English Translation with Exegetical Notes*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Kale, M. R. (Ed.). 1917. *Kālidāsa's Kumārasambhava Canto I-VII: Edited with the Commentary of Mallinātha, a Literal English Translation, Notes and Introduction* (2nd ed.). Bombay: The Standard Publishing.
- Knuth, Bruce G. 2007. *Gems in Myth, Legend and Lore*. Colorado: Jewelers Press.
- Law, Bimala C. 1954. *Historical Geography of Ancient India*. New Delhi: Société Asiatique de Paris.
- Lefebvre, Rosalind. 1994. *The Rāmāyaṇa of Vālmīki: An Epic Poem of India* (Vol. IV). New Jersey: Princeton University Press.
- Master, Alfred. 1944. Indo-Aryan and Dravidian. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 11(2): 297-307.
- Monier-Williams, Monier. 2005. *A Sanskrit-English Dictionary: Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Mookerjee, Bhudeb. 1984. *Rasa-Jala-Nidhi or Ocean of Indian Chemistry, Medicine & Alchemy* (2nd ed., Vol. III). Varanasi: Srigokul Mudranalaya.
- Müller, Friedrich M. 1882. *India: What Can It Teach Us?* London: Longmans, Green, and Company.
- Sarma, S. R. 1984. *Ṭhakkura Pherū's Rayanaparikkhā: A Medieval Prakrit Text on Gemmology*. Aligarh: Viveka Publications.
- Winder, Marianne. 1990. VAIDURYA. *Bulletin of Tibetology New Series* 26(1-3): 27-37.
- Yule, H. & Burnell, A. C. 1886. *Hobson-Jobson: The Anglo-Indian Dictionary*. Ware Hertfordshire: Wordsworth Editions.

แหล่งที่มาของต้นฉบับงานนิพนธ์ภาษาบาลี

- ThePathOfPurity. 2012. *Phra Traipidok Bali Chabap Sayamrath พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ [Pāli Tipiṭaka Edition of the Kingdom of Siam]*. <https://www.thepathofpurity.com/home/พระไตรปิฎก-pdf/พระไตรปิฎกบาล-สยามรัฐ/>, accessed November 30, 2018.

ThePathOfPurity. 2012. *Phra Traipidok lae Atthakatha Plae Thai Chabap Mahamakut Ratchawitthayalai* พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย [Thai Edition of the Pali Canonical Texts and Their Commentaries by Mahamakut Royal University]. <https://www.thepathofpurity.com/home/พระไตรปิฎก-pdf/แปล-๙๑-เล-ม-มมร/>, accessed November 30, 2018.

แหล่งที่มาของต้นฉบับงานนิพนธ์ภาษาสันสกฤต

- AC. Abhilasitārtha-cintāmaṇi (A.D. 1131)**
Vidyalankara, A. V., & Sastry, S. (Eds.). 1926. *Abhilaṣitārthacintāmaṇi of Someśvara Deva Part I Prakaranas 1-3*. Mysore: The Government Branch Press.
- BRP. Buddhabhaṭṭa's Ratnaparīkṣā (c. A.D. 500-600)**
Ratnaparīkṣā de Buddhabhaṭṭa. 1896. In *Les Lapidaires Indiens*, ed. Louis Finot, 1-58. Paris: Librairie Émile Bouillon.
- GP. Garuḍa Purāṇa (c. A.D. 900)**
The Garuḍa Mahāpurāṇam (4th ed.). 2008. Delhi: Nag Publishers.
- H. Hemacandra's Abhidhānacintāmaṇi (A.D. 1088-1172)**
Śivadatta, & Parab, K. P. (Eds.). 1896. *The Abhidhāna-Saṅgraha or A Collection of Sanskrit Ancient Lexicons: The Abhidhānacintāmaṇi of Hemacandra*. Bombay: Nirṇaya-Sāgara Press.
- Halāy. Halāyudhakośa (c. 10th cent. A.D.)**
Joshi, J. S. (Ed.). 1993. *Halāyudhakośa* (3rd ed.). Lucknow: Uttara Pradesh Hindi Samsthan.
- Hār. Hārāvalī of Puruṣottama (c. 9th-12th cent.)**
Durgāprasād, Parab, K. P., & Śivadatta (Eds.). 1889. *The Abhidhāna-Saṅgraha or A Collection of Sanskrit Ancient Lexicons: The Trikāṇḍaśeṣa and The Hārāvalī of Puruṣottamadeva*. Bombay: Nirṇaya-Sāgara Press.
- KAŚ. Kauṭilya's Arthaśāstra (c. 400 B.C.-A.D.300)**
Kangle, R. P. 2014. *The Kauṭilya Arthaśāstra Part I: Sanskrit Text with a Glossary*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Kum. Kumārasambhava of Kālidāsa (c. A.D. 400-634)**
Kale, M. R. (Ed.). 1917. *Kālidāsa's Kumārasambhava Canto I-VII: Edited with the Commentary of Mallinātha, a Literal English Translation, Notes and Introduction* (2nd ed.). Bombay: The Standard Publishing.
- MBh. Mahābhārata of Vyāsa (c. 4th cent. A.D.)**
(1) Ganguli, K. M. (Ed.). 1981. *The Mahabharata of Krishnae-Dwaipayana Vyasa: Translated into English Prose from the Original Sanskrit Text* (4th ed., Vol. 1-10). New Delhi: Munshiram Manoharlal.
(2) GRETIL – Göttingen Register of Electronic Texts in Indian Languages and related Indological materials from Central and Southeast Asia. 2001. Mahabharata, Ramayana. <http://gretil.sub.uni-goettingen.de>, accessed October 2017.
- Megh. Meghadūta of Kālidāsa (c. A.D. 400-634)**
Onians, I., & Vasudeva, S. (Eds.). 2006. *Messengers Poems by Kālidāsa, Dhoyī & Rūpa Gosvāmin* (James Mallinson, Trans.). New York: New York University Press, & JJC Foundation.
- MU. Mānasollāsa of Someśvara (A.D. 1131)**
Shrigondekar, G. K. (Ed.). 1925. *Mānasollāsa of King Someśvara* (Vol. 1). Baroda: Luhana Mitra Printing.

- R. Rāmāyaṇa of Vālmīki (c. 2th-3th cent. A.D.)**
 (1) Dutte, M. N. (Ed.). 1891-1894. *The Ramayana: Translated into English Prose from the Original Sanskrit of Valmiki*. Calcutta: Girish Chandra Chackravarti.
 (2) GRETIL – Göttingen Register of Electronic Texts in Indian Languages and related Indological materials from Central and Southeast Asia. 2001. Mahabharata, Ramayana. <http://gretil.sub.uni-goettingen.de>, accessed October 2017.
 (3) Pollock, S. I. 2007. *The Rāmāyaṇa of Vālmīki: An Epic of Ancient India* (Vol. 2). Delhi: Motilal Banarsidass.
- Rāj. Rājanighaṇṭu of Narahari (c. 13th-17th A.D.)**
 National Institute of Indian Medical Heritage (NIIMH). (n.d.). rājanighaṇṭu. <http://niimh.nic.in/ebooks/e-Nighantu/rajanighantu/?mod=read&h=vaiDUrya>, accessed July 31, 2018.
- Ṛtus. Ṛtusamhāra of Kālidāsa (c. A.D. 400-634)**
 Kale, M. R. (Ed.). 1967. *The Ritusamhara of Kalidasa* (2nd ed.). Delhi: Motilal Banarsidass.
- Śś. Śśūpālavadha of Māgha (c. A.D. 700-750)**
 Bhandare, M. S. (Ed.). 1932. *The Śśūpālavadha of Māgha Canto I-IV*. Bombay: Messrs Gopa Narayan & Company.
- ŚNS. Śukra-Nītisāra (c. 10th-14th cent. A.D.)**
 Oppert, G. 1882. *Śukranītisāra Vol. I.: Text, Variae Lectiones, &c.* Madras: E. Keys at the Government Press.
- ŚTR. Śivatattva-ratnākara of Basavarāja (c. 17th cent.)**
 Shastry, R. R. (Ed.). 1969. *Śivatattvaratnākara of Basavarāja of Keḷadi* (Vol. 2). Mysore: Oriental Research Institute, University of Mysore.
- Trik. Trikāṇḍaśeṣa of Puruṣottama (c. 9th-12th cent.) see Hār.**
- VBS. Varāhamihira's Bṛhatsaṃhitā (c. A.D. 600)**
 Bhat, M. R. 1981. *Varāhamihira's Bṛhat Saṃhitā Part One*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
 Bhat, M. R. 2003. *Varāhamihira's Bṛhat Saṃhitā Part Two*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- VP. Bhartṛhari's Vākyapadīya (c. 5th cent. A.D.)**
 Iyer, K. A. S. 1977. *The Vākyapadīya of Bhartṛhari, Kāṇḍa II : English Translation with Exegetical Notes*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- YKT. Yukti-Kalpataru of Bhojarāja (A.D. 1075)**
 Sastri, P. I. C. (Ed.). 1917. *yuktikalpataruḥ mahārāja-śrībhōja-viracitaḥ (Yuktikalpataru by King Bhoja)*. Calcutta: Siddheswar Machine Press.

ภาคผนวก

คำอธิบายอักษรย่อ

อักษรไทย

ท. = ภาษาไทย บ. = ภาษาบาลี ป. = ภาษาปรากฤต ฝ. = ภาษาฝรั่งเศส ส. = ภาษาสันสกฤต อ. = ภาษาอังกฤษ

ระบบอักษรย่อของงานนิพนธ์ภาษาบาลี (ประมาณ 400-200 ปีก่อนคริสตกาล)

(บาลี) พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับสยามรัฐ

(ไทย) พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับแปลมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระสุตตันตปิฎก (ใช้ระบบ เล่ม/ข้อ/หน้า)

ที.ส. ทีฆนิกาย สี่ลักขณวรรค

ส.ส. สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ขุ.ข.ม. ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ขุ.ชา.เอก. ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดก

อรรถกถาพระไตรปิฎก (ใช้ระบบ เล่ม/หน้า)

ขุ.ข.อ. อรรถกถาขุททกนิกาย ขุททกชาดก

ขุ.วิมาน.อ. อรรถกถาขุททกนิกาย วิมานวัตถุ

ขุ.ชา.อ. อรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก

อภิ.วิ.อ. อรรถกถาอภิธัมมปิฎก วิกิคำ

อักษรโรมัน

P. = Pali ; Skt. = Sanskrit ; lit. = literal meaning (ความหมายตามรูปศัพท์)

อักษรย่อของงานนิพนธ์ภาษาสันสกฤต

AC. Abhilasitārtha-cintāmaṇi (A.D. 1131)

BRP. Buddhahatṭa's Ratnaparīkṣā (c. A.D. 500-600)

GP. Garuḍa Purāṇa (c. A.D. 900)

H. Hemacandra's Abhidhānacintāmaṇi (A.D. 1088-1172)

Halāy. Halāyudhakośa (c. 10th cent. A.D.)

Hār. Hārāvalī of Puruṣottama (c. 9th-12th cent.)

KAŚ. Kauṭilya's Arthaśāstra (c. 400 B.C.-A.D.300)

Kum. Kumārasambhava of Kālidāsa (c. A.D. 400-634)

MBh. Mahābhārata of Vyāsa (c. 4th cent. A.D.)

Megh. Meghadūta of Kālidāsa (c. A.D. 400-634)

MU. Mānasollāsa of Someśvara (A.D. 1131)

Pāṇ. Pāṇini's Aṣṭādhyāyī (c. 4th cent. B.C.)

R. Rāmāyaṇa of Vālmīki (c. 2th-3th cent. A.D.)

Ṛtus. Ṛtusamhāra of Kālidāsa (c. A.D. 400-634)

Rāj. Rājanighaṇṭu of Narahari (c. 13th-17th A.D.)

Śiś. Śiśupālavadha of Māgha (c. A.D.700-750)

ŚNS. Śukra-Nītisāra (c. 10th-14th cent. A.D.)

ŚTR. Śivatattva-ratnākara of Basavarāja (c. 17th cent.)

Trik. Trikaṇḍaśeṣa of Puruṣottama (c. 9th-12th cent.)

Uṇā. Uṇādi-Sūtra (unknown)

VBS. Varāhamihira's Bṛhatsamhitā (c. A.D. 600)

VP. Bhartṛhari's Vākyapadīya (c. 5th cent. A.D.)

YKT. Yukti-Kalpataru of Bhojarāja (A.D. 1075)